

Камен Георгиев Миркович е роден през 1939 г. в София. През 1964 г. завършва специалност Политическа икономия във Висшия икономически институт „Карл Маркс“ София. От 1968 г. е доктор, от 1984 г. – доктор на икономическите науки. През 1968 – 1969 г. е научен сътрудник, а през 1974 – 1976 г. – старши научен сътрудник в Научно-изследователския институт по финанси и кредит при Министерството на финансите и БНБ. От 1969 до 1976 г. работи като съветник в апарата на Министерския съвет по проблемите на икономическата кибернетика, държавния бюджет, паричното обръщение и статистиката. От 1977 до 1986 г. работи като доцент в катедра „Политическа икономия“ (сега катедра „Икономикс“) при ВИИ „Карл Маркс“ (сега Университет за национално и световно стопанство), а от 1987 г. и досега – като професор в същата катедра. Преподава дисциплините Моделиране на икономическите процеси, Кибернетика и икономика, Моделиране на финансите, Микроикономика и Макроикономика. Научните му интереси са в областта на математическата икономика и теорията на икономическото равновесие. Член-кореспондент е на Кралската академия на докторите на науките в Барселона. Има издадени над 300 научни публикации, в т.ч. над 20 учебника. През 2000 – 2003 г. публикува три крупни монографии по микроикономика, макроикономика и международна икономика в общ обем от около 8000 стандартни машинописни страници. Дълги години е бил член и председател на Специализирания научен съвет по икономическа теория и макроикономика на Висшата атестационна комисия. Член е на Научната комисия по икономически науки на ВАК. От 1979 до 1987 г. е заместник-декан на Общоекономическия факултет на ВИИ „Карл Маркс“, през 1987 – декан на този факултет, от 1987 до 1989 г. – заместник-ректор по учебната работа и първи заместник-ректор на ВИИ „Карл Маркс“, от 1991 до 2000 г. е ръководител на катедра „Икономикс“ при УНСС и от 1993 до 2003 г. – ректор на УНСС. Участва в множество специализации, научни конгреси и срещи, посветени на проблемите на висшите училища (в София, Москва, Варшава, Прага, Будапеща, Братислава, Лондон, Тусон – Аризона, Берлин, Сао Пауло, Париж, Барселона, Сантяго де Компостела, Толедо, Реус, Леида, Кайро, Пекин, Буенос Айрес, Магрид, Сидни, Рио де Жанейро, Женева, Атина, Сеул, Хонгконг, Каракас, Мерида, Мексико-сити, Токио, Бену, Киото, Осло, Стокхолм, Ню Йорк, Вашингтон и др.).

ОБОБЩЕНА ТЕОРИЯ НА ПОЛЕЗНОСТТА И СТОЙНОСТТА

проф. д.ик.н. Камен Миркович

Съвременният икономикс е длъжник на класическата политическа икономия за това, че едва ли не изостави теорията на стойността, възприемайки я като противостояща на субективната теория на полезността. От друга страна, значителна част от привържениците на схващането за стойността като ключов икономически феномен я интерпретират предимно или почти само като обществена стойност, без да се опитват да видят нейното богатство като многопластова същност, която се проявява на различни равнища на икономическата организация на производството – като се започне от индивида (субекта), премине се през фирмата и пазара и се стигне до обществото като цяло.

Развитието на икономическата теория не е обикновено преминаване от едно състояние в друго. Напротив, то е такова усложняващо се (и обобщаващо) преминаване от едно състояние към друго, при което следващото състояние е по-обща икономическа теория, по отношение на която предходното състояние е само неин частен случай, дори и тогава, когато по-новата (но и по-обща) теория отхвърля някои неиздържали проверката на времето положения от по-старата (но и по-частна) теория. По-новата икономическа теория е обобщение на по-старата. Тя не е (макар и постепенно) откъсване от нея, нито пък е резултат на превръщане на старата в нова теория, не е дори обикновен синтез на старата теория с нови теоретични положения. Затова в действителност класическата икономическа теория е само частен случай на съвременната (некласическата) икономическа теория, което, разбира се, показва, че съвременната (некласическата) икономическа теория не може да се сведе само до класическата.

Според автора е необходима такава икономическа наука, в която в еднаква степен да бъдат разработени проблемите и на икономическата същност, и на икономическите явления (феномени), както и на взаимозависимостите между тях. *Тук поддържахме схващането, че централно място в една такава същностно-феноменна икономическа наука трябва да заеме една обобщена теория на полезността и стойността, които са равнопоставени по своята значимост, сложност и място в икономическото знание, в т.ч. и по тяхното значение във формирането на пазарните категории, най-вече на цените на продуктите и производствените фактори.* Тя може да бъде наречена още концептуална теория на полезността и стойността. Целта на автора тук е да изведе изходните положения на една такава обобщена теория за полезността и стойността. С тяхна помощ се обосновава създаването на релативистична теория на полезността и стойността, разкриват се параметрите на ценностното икономическо поведение на индивида, предлага се въвеждането на понятието за пределна полезност и се потвърждава съществуването на принадлежен продукт и принадлежна стойност. *Всички тези положения се оказват напълно съвместими със съвременния икономикс.* Те позволяват по нов начин да бъдат построени кривите на търсенето на продукта и на предлагането на труда.

I. ПРЕДЕЛНА ПОЛЕЗНОСТ И ПРЕДЕЛНА СТОЙНОСТ

В този раздел авторът предлага изходните положения на обобщената теория за полезността и стойността като категории на ценностното икономическо поведение на индивида. Те стоят в основата на икономиката и всяко по-пълно или фундаментално икономическо изложение трябва да започва с тях. Тук наред с известните в литературата постановки за полезността и пределната полезност (които на равнището на отделния индивид са субективна полезност и субективна пределна полезност) авторът въвежда и обосновава понятията за стойност и пределна стойност (които на равнището на отделния индивид са субективна стойност и субективна пределна стойност). *Една теория за пределната стойност има за икономическата наука същото значение, което се придава на теорията за пределната полезност.* Тук се стига до извода, че функциите (кривите) на общата полезност и на общата стойност на променящото се количество от дадено благо при отделния индивид не започват от координатното начало, а от други точки върху координатните оси, което впоследствие се оказва решаващо за икономическото равновесие на този индивид.

1. Обща полезност и пределна полезност на продукта

Потребности на индивида

Потреблението на благата е завършваща фаза на възпроизводството. Чрез него се възстановява работната сила и тя става способна отново да участва в трудовия процес и да произвежда блага (продукти). В потреблението се извършва задоволяване на **потребностите**, чиято природа е специфична за всеки отделен индивид и за обществото като цяло. Върху тази основа се формира понятието за **индивидуалните потребности** и тяхното равнище е резултат от комплексното действие на множество от лични и обществени фактори. В основата им обаче стоят субективните предпочитания на индивида, поради което индивидуалните потребности са субективни.

В потреблението индивидът консумира множество от видове блага, тъй като потребностите му са многостранни. Ето защо за него са характерни **многопродуктовите потребности** и **многопродуктовото потребление** (при повече от два вида блага). С оглед да се улесни анализът на потребностите и на потреблението и на свързаната с тях полезност в изложението често се предполага, че цялостните потребности на индивида се задоволяват само от два вида продукти – тогава може да се говори за **двупродуктови потребности** и **двупродуктово потребление**, или само от един вид продукт – тогава може да се говори за **еднопродуктови потребности** и **еднопродуктово потребление**. *Основните изводи от еднопродуктовия и двупродуктовия анализ са валидни и за многопродуктовото потребление.* При настоящия анализ се имат предвид само онези блага, които са продукти на производството, и затова ще бъдат наричани само продукти.

Полезност на продукта

Оценяваната от индивида способност на даден продукт в качеството му на потребителна стойност от определен вид да задоволява с определена интензивност неговите потребности е **полезността** U_p на този продукт. На всеки отделен индивид съответства отделна полезност на даден продукт, изразяваща способността му да задоволява неговите специфични индивидуални потребности. Ето защо за всеки консумиран продукт е присъщо множество от индивидуални полезности, което се намира в еднозначно и взаимнообратимо (т.е. в логически еквивалентно) съответствие с множеството на индивидите. По-конкретно всеки j -и консумиран продукт ($j = 1, 2, \dots, n$) има толкова полезности, колкото са и неговите потребители. С n е означен броят на видовете продукти.

Потребителски избор и отношение на полезностно предпочитание

За задоволяване на своите потребности потребителят може да избере (да подбере) набор от продукти, описан чрез вектор-стълба

$$(1) \quad q_u = (q_{u1}, q_{u2}, \dots, q_{un})',$$

където $q_{uj} \geq 0$ е обемът (в натурално или още във физично изразение) на j -ия вид консумиран продукт ($j = 1, 2, \dots, n$). Възприема се теоретичното допускане, че всеки елемент на q_u е произволно делим и потребителят може да закупи какво да е неотрицателно количество от всеки продукт. Величината q_u е **вектор на потреблението** и тя дефинира точка в т.нар. **пространство на благата**, респ. **пространство на продуктите** Q . То е изпъкналото множество $Q = \{q_u\}$ от всички точки q_u и е неотрицателният ортант на n -мерното евклидово пространство.

Потребителският избор е фиксиране на точка q_u от пространството на продуктите Q . Той зависи от **предпочитанията** на потребителя. Те са субективни, тъй като зависят от оценъчната система на всеки отделен индивид. Затова полезността на продукта е също субективна. Предпочитанията и полезността обаче се формират и под въздействието и сложното преплитане на разнообразни икономически, социални, психологични, биологични, идеологически и природни фактори, тъй като индивидът се осъществява като притежател и потребител на блага и под въздействието на заобикалящата го среда. Ще наречем тези предпочитания още **потребителски предпочитания**, а също така и **полезностни предпочитания**, тъй като полезността на консумираните продукти се формира въз основа на тях.

Обща полезност на продуктите

Жерар Дебрю е доказал¹, че съществува **функция на общата полезност на продуктите** (често наричана само **функция на полезността на продуктите**) $TU_p(q_u)$ ², дефинирана в пространството на продуктите (на благата) Q . **Общата полезност на продуктите** TU_p е полезността на комбинацията от продукти (в цялото им количество q_u), притежавани и потребявани от даден потребител. Когато комбинацията от продукти съдържа само един вид продукт, се използва понятието функция на общата полезност на продукта $TU_p(q_u)$, респ. понятието обща полезност на продукта TU_p .

Комбинацията от продукти съдържа множество от различни видове продукти (на брой n), а като нейни частни случаи – само два вида продукти или само един вид продукт. Съответно на това са налице **многопродуктова обща полезност** (при повече от два вида продукти), **двупродуктова обща полезност** – при два вида продукти или блага, и **еднопродуктова обща полезност** – при един вид продукт или благо. Именно общата полезност на продукта е еднопродуктовата обща полезност.

Пределна полезност на продукта

В икономическата теория се доказва, че всички първи частни производни функции на функцията на общата полезност $TU_p(q_u)$ са положителни:

$$(2) \quad MU_p(q_u) = \frac{\partial TU_p(q_u)}{\partial q_{u1}} = \frac{\partial TU_p(q_u)}{\partial q_{u1}}, \frac{\partial TU_p(q_u)}{\partial q_{u2}}, \dots, \frac{\partial TU_p(q_u)}{\partial q_{un}}.$$

Първите частни производни

$$(3) \quad MU_p(q_u) = (MU_{p1}(q_u), MU_{p2}(q_u), \dots, MU_{pn}(q_u)),$$

където:

$$(4) \quad \begin{aligned} MU_{p1}(q_u) &= \frac{\partial TU_p(q_u)}{\partial q_{u1}}; \\ MU_{p2}(q_u) &= \frac{\partial TU_p(q_u)}{\partial q_{u2}}; \\ &\dots\dots\dots \\ MU_{pn}(q_u) &= \frac{\partial TU_p(q_u)}{\partial q_{un}}, \end{aligned}$$

¹ Дебрю, Ж., Теория на стойността (Аксиоматичен анализ на икономическото равновесие). Под редакцията на К. Миркович и Н. Божинов, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, С., 1999.

² Според разглеждания в текста случай се използва индексният символ p за означаване на израза „на един вид продукт“ (на продукт като единично понятие) или „на множество видове продукти“ (на продукт като съставно понятие).

са т.нар. маргинални или още пределни полезности на продуктите. Броят на видовете пределни полезности за дадения индивид е равен на размерността n на вектора на потреблението (на броя на видовете продукти, включени в потребителската комбинация на този индивид). **Пределната полезност на продукта** MU_p (на даден вид продукт) е първата производна на общата полезност на съвкупността от притежавани и консумирани продукти към натуралния обем на този продукт, т.е. тя е пределното съотношение между частното диференциално нарастване на функцията на общата полезност на продуктите и частното диференциално нарастване на обема на дадения продукт, включен във вектора на потреблението.

Ето защо във всяка точка на пространството Q увеличаването на потреблението на даден продукт от вектора q_u , *без да се променя потреблението на останалите видове продукти от същия вектор*, води до увеличаване (до прираст) на общата полезност $TU_p(q_u)$ (на съвкупността от консумираните продукти). Пределната полезност на даден консумиран продукт е именно прирастът на общата полезност, предизвикан от нарастването на този продукт с една натурална единица.

Закон за намаляващата пределна полезност на продукта

За всички действителни числа функцията на общата полезност $TU_p(q_u)$ е квазивдълбната. Предполага се, че тази функция е два пъти диференцируема, т.е. има непрекъснати втори производни (следователно е гладка). Тогава можем да въведем **продуктово-полезностна матрица на Хесе** H_u , която се състои от тези втори производни и е изцяло отрицателно определена:

$$(5) \quad H_u = \frac{\partial^2 TU_p(q_u)}{\partial q_u^2},$$

където $q_u^2 = \{\partial q_{u_i} \partial q_{u_j}\} (i, j = 1, 2, \dots, n)$.

Включените в главния диагонал на продуктово-полезностната матрица на Хесе елементи с отрицателна стойност

$$(6) \quad \frac{\partial^2 TU_p(q_u)}{\partial q_u^2} < 0 \quad (i = 1, 2, \dots, n)$$

показват, че пределната полезност на всеки продукт намалява с нарастване на равнището (обема) на неговото потребление. Това е т.нар. **закон за намаляващата пределна полезност на продукта**, въведен от Херман Госен и означаван като **първи закон на Х. Госен**¹.

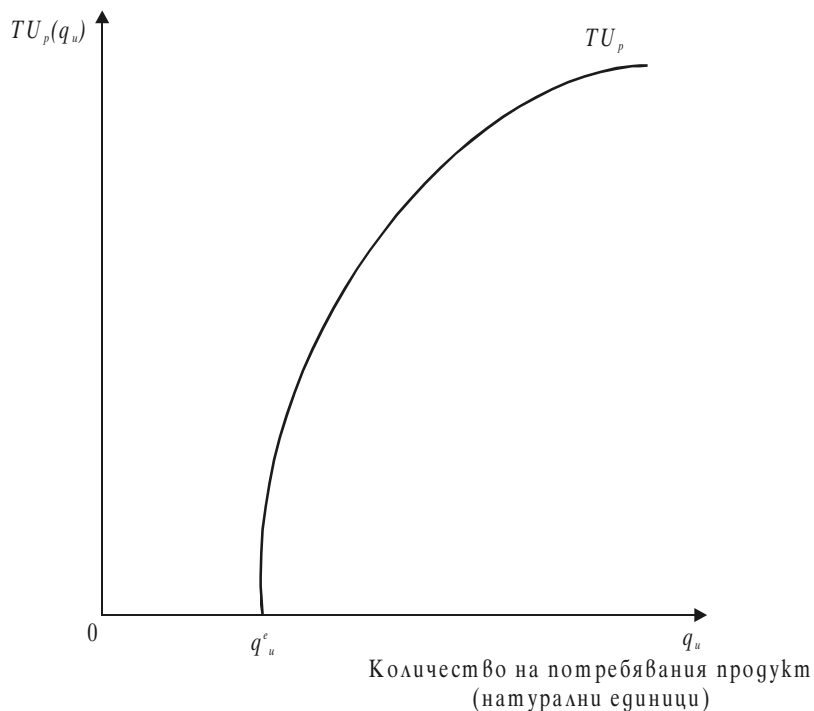
¹ Единственият труд на Херман Госен е „Развитие на законите на обществения обмен и произтичащите от това правила на обществената търговия“ (*Gossen, H. H.*, Entwicklung der Gesetze des menschlichen Verkehrs der daraus fließenden Regeln für menschliches Handeln, Berlin, 1854). В него е обоснован законът за намаляващата пределна полезност на благата.

Законът за намаляващата пределна полезност е един от основополагащите в икономическата теория за потреблението. Той е израз на **насищането на задоволяването на потребностите** при нарастване на равнището (обема) на потреблението. Според този закон с нарастването на количествата на продуктите, които индивидът консумира, общата им полезност нараства, но със забавящи се темпове, т.е. пределните им полезности намаляват.

Крива на общата полезност на продукта

Забавящото се нарастване на индивидуалната обща полезност, когато потребителският набор съдържа само един вид продукт (т.е. при еднопродуктови потребности), е илюстрирано на фиг. 1 под формата на **крива на общата полезност на продукта TU_p** , където q_u е скаларна величина и представлява количеството на консумираните от индивида продукти. Кривата TU_p е нарастваща и има положителен наклон към координатните оси. Тя представлява (при еднопродуктови потребности) множество от точки на зависимостта (съответствията) между количествата на консумираните и консумираните от индивида продукти (в натурални единици) и равнищата на неговата (на продукта) обща полезност (в полезностни единици).

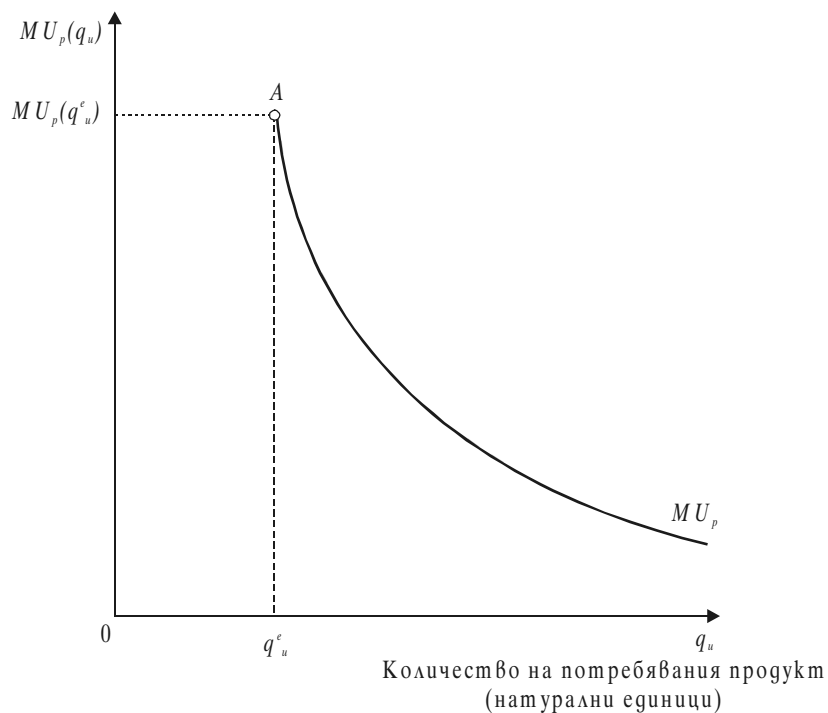
Обща полезност на продукта
(полезностни единици)

Фиг. 1. Крива на общата полезност на продукта

Кривата на общата полезност TU_p заслужава специален коментар. *Нейното начало лежи на абсцисната ос, но според автора то не съвпада с координатното начало.* Нейното начало е точката q_u^e . Величината q_u^e авторът нарича *екзистенциален продукт*. *Екзистенциалният продукт е такава величина на продукта, която осигурява биологичното оцеляване на индивида* (тук се има предвид случаят с еднoproдуктови потребности). Потребление под равнището на екзистенциалния продукт не е възможно, защото тогава индивидът загива и не формира каквато и да било обща полезност на продукта. Ето защо при обем на продукта от q_u^e натурални единици се формира **екзистенциална обща полезност на продукта** $TU_p(q_u^e)$, която е равна на нула, т.е. $TU_p(q_u^e) = 0$. От този момент нататък (когато $q_u > q_u^e$) общата полезност на продукта започва да нараства с нарастването на q_u , но с намаляващи темпове, като първоначалните равнища $MU_p(q_u)$ на пределната полезност са относително високи.

Пределна полезност на продукта
(полезностни единици)

Фиг. 2. Крива на пределната полезност на продукта

Крива на пределната полезност на продукта

От своя страна функцията на намаляващата пределна полезност $MU_p(q_u)$ (изведена от функцията на еднoproдуктовата обща полезност) е изобразена на фиг. 2

под формата на **крива на пределната полезност на продукта** MU_p , където q_u отново е скаларна величина и представлява количеството на потребление от индивида продукт. Кривата на пределната полезност е снижаваща се и има отрицателен наклон към координатните оси. Тя представлява (при едноподуктови потребности) множество от точки на зависимостта (съответствията) между количествата на притежавания и потребление от индивида продукт (в натурални единици) и равнищата на неговата (на продукта) пределна полезност (в полезностни единици).

Кривата на пределната полезност MU_p започва от точка А с координати q_u^e и $MU_p(q_u^e)$, където $MU_p(q_u^e)$ е **екзистенциалната пределна полезност на продукта** (при едноподуктови потребности). Величината $MU_p(q_u^e)$ е пределната полезност на екзистенциалния продукт q_u^e . Тя е най-голямата във функцията $MU_p(q_u)$. След точка А (когато $q_u > q_u^e$) пределната полезност започва да намалява с нарастването на q_u .

Период на потребителския цикъл

Горното изложение показва, че е закономерно пределната полезност MU_p (измерена в полезностни единици), която се съдържа в една натурална единица от даден вид продукт, да намалява с увеличаването на обема q_u на потреблението на този продукт от страна на индивида. В резултат на това общата полезност TU_p (измерена в полезностни единици), съдържаща се в целия обем на продукта (измерен в натурални единици), нараства забавено при нарастване на този обем. Основната причина за въпросната закономерност е (както вече се спомена), че с увеличаването на обема на потреблението нараства степенята на насищането на потребностите на индивида и в резултат на това неговата полезностна оценка за единица продукт намалява.

Тук обаче възниква един фундаментален (макар и на пръв поглед елементарен) въпрос, който почти не се коментира в икономическата (дори в специалната икономическа) литература, а именно: че след достигане на определена степен на задоволяване на своите потребности индивидът прекъсва процеса на потреблението (поради биологични, битови, производствени и обществени причини, както и поради ограничеността на своя доход) и че след определено време, когато ефектът от задоволяването на потребностите вече е отминал, той (индивидът) отново започва процеса на потреблението, така да се каже, от началната точка, от първоначалното (най-голямото) значение на пределната полезност на първата единица потребление продукт.

Става ясно, че потреблението на индивида е цикличен процес, като след изтичането на един цикъл започва нов цикъл, при който при постоянни други условия се повтарят същите количествени зависимости на намаление на пределната полезност на продукта и на забавено нарастване на общата полезност на целия обем от този продукт (този цикъл не трябва да се смесва с т.нар. жизнен цикъл на стоката). Отделният **цикъл на потреблението** на индивида, който авторът нарича **потребителски цикъл**, има определена дълготрайност и тя представлява

периодът на потребителския цикъл. Разбира се, в действителност потребностите на индивида имат много по-сложна структура, тъй като той се нуждае от продукти за краткотрайна употреба и от продукти за дълготрайна употреба с различна продължителност на потреблението им. Затова цялостният процес на потреблението е едновременно съчетание от множество цикли с различна периодичност (с различни циклични периоди).

За извеждането на основните зависимости в теорията на полезността (а по-късно и в теорията на стойността) обаче е достатъчно анализът да почива само върху еднопериодно потребление, т.е. да се смята, че потреблението е съставено от цикли, имащи еднаква продължителност, т.е. с еднакъв период. Включването на цикли на потреблението с различна продължителност няма да допринесе за нарастването на обосноваността на изводите, но затова пък ще затрудни значително самия анализ. *Ето защо по-нататък ще смятаме, че индивидът задоволява своите потребности в цикли с еднаква продължителност, като насочваме вниманието върху формирането на общата полезност TU_p и на пределната полезност MU_p само в рамките на един цикъл.* През следващия цикъл полезностните зависимости ще се повтарят. Има достатъчно основания да се приеме, че това е цикълът на потреблението с продължителност (период) от едно денонощие. *Това е единицата време, която възприемаме при анализа на процеса на потреблението.*

Ако разглежданият процес бъде свързан с участието на индивида в производството на продукта, в рамките на едно денонощие този индивид ще е изразходвал в разумни размери производителските си способности (способността си да произвежда продукт), като в процеса на потреблението той е възстановил и възпроизвел тези способности (в качеството му на работна сила) и отново е годен да се включи в производството. След приключването на денонощието цикълът на потреблението започва отново с най-високия размер на пределната полезност на продукта.

В зависимост от своя индивидуален статус (субективни потребителски предпочитания, личен доход и други ограничения) индивидът има възможността да потреби в рамките на възприетата единица от време едно или друго количество от продукта, т.е. да задоволи потребностите си в една или в друга степен. Така че потреблението е многовариантен процес. В този смисъл той (индивидът) може да формира (да индуцира) в рамките на един потребителски цикъл (в случая – на едно денонощие) една или друга величина на общата и на пределната полезност. Това означава, че в рамките на възприетата единица от време може да се формира една или друга интензивност на потреблението, която като величина е измерена от общата полезност на потреблението през тази единица от време обем на продукта. Тоест **интензивността на потреблението** IC се представлява и измерва от общата полезност, формирана (индуцирана) за единица астрономическо време, при положение че последната е периодът на цикъла на потреблението¹.

¹ Горната постановка ще се има предвид по-нататък в изложението. Но тя може да бъде и обобщена, ако се предположи, че периодът на потребителския цикъл има продължителност, която не съвпада с определената астрономическа мярка за време, по отношение на която измерваме интензивността на потреблението. Например нека да предположим, че

2. Обща стойност и пределна стойност на продукта

Производителски способности на индивида

Производството е началната фаза на възпроизводството. В трудовия процес, който е момент на производството, индивидът използва (прилага) своята работна сила, за да произвежда блага. Те са продукти на производството. Аналогично на предходното изложение, тук се имат предвид само продуктите на производството и не се вземат под внимание благата, които не са продукт на производството (а са дадени от природата).

В производството (респ. в трудовия процес) работната сила използва своите **производителски способности** (способността си да създава блага, т.е. трудовете си способности), чиято природа е специфична за всеки отделен индивид. **По своята природа производителските способности са субективни.** Тяхното равнище е резултат от комплексното действие на множество от лични и обществени фактори (в т.ч. и на общото и професионалното образование, на придобития професионален опит, на професионалната среда, на технологичното равнище на производството и на организацията на производството и управлението).

Производителските способности, макар и да са субективни по своята природа, се намират под въздействието на заобикалящата индивида среда, към което се числи положението, че производството е организиран и управляван процес, в който индивидът се подчинява на технологични и други изисквания и на икономическа принуда. В крайна сметка обаче прилагането и реализацията на производителските способности, при което индивидът създава продукта, се определят от субективното отношение, субективните желания, субективното усещане и субективната преценка на индивида относно тези възможности, преди да вземе решение, дали да се труди и да произвежда блага.

Отделният индивид може да произвежда много видове продукти – тогава са налице **многопродуктови производителски способности** и многопродуктово производство. За улеснение на анализа обаче тук се имат предвид предимно случаи, когато индивидът произвежда само два вида продукти – тогава са налице **двупродуктови производителски способности** и **двупродуктово производство**,

периодът на потребителския цикъл е една седмица (и че това е времевата единица за потреблението), а времевата единица при измерването на интензивността на потреблението остава едно астрономично денонощие. Тогава спадането на пределната полезност и забавеното нарастване на общата полезност на продукта ще протича в продължение на една седмица. При такава предпоставка интензивността на потреблението ще

се измери с първата производна по отношение на времето $IC = \frac{dTU_p(t)}{dt}$, където $TU_p(t)$

е функцията по отношение на времето на общата полезност на продукта. (Това е своеобразна пределна полезност, чиято пределност обаче е ситуирана не по отношение на нарастването на обема на продукта, както е при MU_p , а по отношение на нарастването на времето.) Тогава с течение на времето (но в рамките на един потребителски цикъл) се наблюдава (при равномерно разпределение на потреблението във времето) намаляване на интензивността на потреблението, което е само друг израз на закона за намаляващата пределна полезност.

или само един вид продукт – тогава са налице **еднопродуктови производителски способности** и **еднопродуктово производство**. Основните изводи от еднопродуктовия и груповия анализ са валидни и за многопродуктовото производство.

Стойност на продукта

Свойството на едно благо в процеса на неговото създаване като продукт на труда да поглъща в определена степен на интензивност, да определя в себе си и да бъде носител на производителските способности на работната сила, при което индивидът като работник изразходва своята енергия и изхвърля своя организъм, е неговата (на продукта на труда на индивида) **стойност**. Тоест това е **стойността на продукта** V_p .

Както полезността е субективна, така и стойността (индивидуалната стойност) е субективна, тъй като последната в крайна сметка е определена от субективните производителски възможности, субективната нагласа, субективните усещания и субективните производителски предпочитания на отделния индивид. Това обаче не означава, че субективната стойност на продукта (подобно на субективната полезност) няма и обективна определеност. Тя е и обективно детерминирана само до толкова, до колкото субективното поведение на индивида като производител е мотивирано и определено и под въздействието на заобикалящата го обективна икономическа, производствена и социална среда.

Силата на това обективно въздействие има различна степен, намираща се в зависимост от *формите и равнището на организация на общественото производство*, при която индивидът се труди, т.е. осъществява се като работник. *При натуралното стопанство* посочената зависимост е много слаба: индивидът почти сам решава как и колко да се труди, като непосредствено се съобразява със собствените си потребности. *При пазарното стопанство* тази зависимост е много по-силна. *При простото стоково производство* (като форма на пазарно стопанство, при която индивидът сам организира и осъществява производството и не продава труда си) достигнатото равнище на стойността на неговия продукт се намира в зависимост и от пазарната цена на продукта (тъй като стойността е функция от обема на предлагания продукт, а обемът на оптималното производство и предлагане е в зависимост и от цената). *При развитото пазарно стопанство* (като форма на пазарно стопанство, при която индивидът продава труда си) равнището на стойността на неговия продукт в голяма степен се намира в зависимост от фирмените икономически и технологични условия на труда и от трудовото законодателство. Тази зависимост получава различни модификации при свършената и при несвършената пазарна конкуренция.

На всеки отделен индивид, притежаващ определени производителски способности, съответства отделна стойност (индивидуална стойност) на неговия продукт. Ето защо за всеки продукт е присъщо множество от стойности, което се намира в еднозначно и взаимнообратимо (т.е. в логически еквивалентно) съответствие с множеството на индивидите, притежаващи определени производителски способности. По-конкретно всеки j -и продукт ($j = 1, 2, \dots, n$) има толкова индивидуални стойности, колкото са и неговите производители. С n отново е означен броят на видовете продукти.

Ценност на продукта

Според автора стойността и полезността на продукта образуват групата на **ценностните икономически ингредиенти** (V_p, U_p), накратко – на **ценностните ингредиенти** на продукта. При употребата на това понятие по-нататък ще се използва просто изразът **ценности на продукта** (V_p, U_p) (в множествено число), под който ще се подразбират ценностните икономически ингредиенти, присъщи на продукта. Затова пък **ценността на продукта** W_p (в единствено число) е общо понятие за стойност или полезност на продукта, които са негови частни случаи (т.е. те са негови разновидности).

Вече беше посочено, че полезността е оценката, която хората дават на способността на продукта в качеството му на потребителна стойност да задоволява с определена интензивност техните потребности. В този смисъл продуктът може например да бъде много полезен, малко полезен или дори безполезен. В икономическата теория под ценност (на продукта) обикновено се разбира оценката, която хората дават на полезността в зависимост от степента на оскъдност на продукта. Например въздухът почти няма ценност, макар да е много полезен, тъй като се намира в изобилие (все още). Хлябът има сравнително ниска ценност, макар също да е много полезен, тъй като се намира в сравнително достатъчни количества. Някои уникати, които имат малка полезност, са с голяма ценност, тъй като са единствени и оскъдни. При еднаква степен на оскъдност обаче продукт с по-висока полезност има по-висока ценност. В теорията се срещат и постановки, при които горните зависимости се прилагат по отношение на стойността. Възприемането на **ценността** като равнозначна само на (или покриваща се само със) **стойността** обаче е неоснователно, както е неоснователно и нейното възприемане като равнозначна само на (покриваща се само с) **полезността**.

В това изложение авторът предлага друга интерпретация на ценността. Това е **ингредиентната теория на ценността**, която се основава върху системния подход към производството и потреблението (изобщо – към системата на възпроизводството). **Ценността е оценката, която хората дават на притежаваното от тях богатство**, като това може да се извърши по два начина: **веднъж**, от гледна точка на производството на продукта, където се изразходват производствени фактори (в случая – трудът като функция на работната сила), и, **втори път**, от гледна точка на притежаването и потреблението на продукта, където се задоволяват човешките потребности и при което се възстановява изразходваната работна сила (и с това, макар и представено елементарно, се затваря кръгът на възпроизводството). В този смисъл ценността на продукта има две относително самостоятелни, но в определена степен – и взаимозависими, ингредиентни (входно-изходни) разновидности: **стойността на продукта** и **полезността на продукта**. **Затова стойността и полезността са ценности на продукта, но нито само едната, нито само другата изчерпват напълно неговата ценност.**

Стойността на продукта е **входен ценностен икономически ингредиент**, тъй като тя определя в продукта разхода на труд в качеството му на производствен фактор (който е входен предметен икономически ингредиент), където продуктът се представя като резултат от производството. От своя

страна полезността на продукта е **изходен ценностен икономически ингредуент**, тъй като тя се определя в продукта (който е изходен предметен икономически ингредуент), където той се представя като предмет на потреблението.

Ингредуентната теория на ценността се вписва като подсистема в по-общата по отношение на нея **ингредуентна теория на богатството**, която авторът смята, че също трябва да бъде разработена в икономическата наука. В зависимост от това, дали се обективира, възприема и разглежда на феноменно (явленческо) или на същностно равнище, богатството съществува и като предметност, и като ценност.

На феноменно (явленческо) равнище богатството съществува и се възприема в неговата непосредствено предметна форма – това е **предметното богатство**. Условно може да бъде означено още като **осезаемо богатство**. Ето защо то е феноменна икономическа категория. Разбира се, феноменалното изразява вътрешната природа на предмета. В системата на общественото производство предметното богатство има две разновидности – **входно предметно богатство**, каквото представляват производствените фактори (трудът, капиталът и природните фактори), и **изходно предметно богатство**, каквото представляват продуктите на производството. В този смисъл предметното богатство е съставено от **предметни икономически ингредуенти**, които се подразделят на входни и изходни. Производствените фактори са **входните предметни икономически ингредуенти**, а продуктите – **изходните предметни икономически ингредуенти**. Предметните икономически ингредуенти не са обект на изследване в това изложение.

На същностно равнище богатството съществува и се възприема в неговата ценностна форма – това е **ценностното богатство** или още **ценността на богатството**. Условно може да бъде наречено още **трансцендентално богатство**. Ето защо тя е същностна икономическа категория. Ценностното богатство е оценката, която хората дават на предметното богатство. В системата на общественото производство ценностното богатство има две разновидности – **входно ценностно богатство**, каквото представляват стойностите на продуктите, и **изходно ценностно богатство**, каквото представляват полезностите на продуктите. В този смисъл ценностното богатство е съставено от **ценностни икономически ингредуенти**, които се подразделят на входни и изходни. *Обект на изследване в това изложение са именно ценностните икономически ингредуенти (стойността и полезността)*¹.

¹ Тук вниманието е насочено към това, как икономическите характеристики на входните и изходните предметни икономически ингредуенти (производствените фактори и продуктите) се оценяват и определят във входни и изходни ценностни икономически ингредуенти на продуктите (като стойности и полезности на продуктите). Няма принципиални пречки обаче да бъде разработена и по-обща ингредуентна теория за богатството и за ценността, в която освен формирането на входните и изходните ценностни икономически ингредуенти на продуктите (т.е. освен формирането на стойностите и полезностите на продуктите) да бъде изследвано и това как икономическите характеристики на входните и изходните предметни икономически ингредуенти (производствените фактори и продуктите) се оценяват и определят във входни и изходни ценностни икономически ингредуенти на производствените фактори (като стойности и по-

Производителски избор и стойностно отношение на предпочитание

При използване на своите способности производителят може да избере (да подбере) набор от продукти, които да произведе. Този набор отново е описан чрез вектор-стълба

$$(7) \quad q_v = (q_{v1}, q_{v2}, \dots, q_{vn})',$$

където $q_{vj} \geq 0$ е обемът (в натурално или още във физично изражение) на j -ия вид произвеждан продукт ($j = 1, 2, \dots, n$). И тук (както при анализа на полезността) се възприема теоретичното допускане, че всеки елемент на q_v е произволно делим и производителят може да произведе какво да е неотрицателно количество от всеки продукт. Величината q_v е **вектор на производството** и тя дефинира точка в пространството на продуктите (на благата) $Q = \{q_v\}$, което е изпъкналото множество от всички точки q_v и е неотрицателният ортант на n -мерното евклидово пространство.

Производителският избор е фиксиране на точка q_v от пространството на благата Q . Той зависи от **производителските предпочитания** на производителя. Производителски предпочитания се формират под въздействието и сложното преплитане на разнообразни икономически, технологични, социални, психологични, биологични и природни фактори, както и от оценъчната система на всеки отделен индивид и от неговите производителски способности. Така че, макар и да се намират под въздействието на заобикалящата индивида среда, **производителските предпочитания на индивида са субективни**, защото в крайна сметка те са израз на неговата вътрешната субективна нагласа. Авторът нарича тези предпочитания още **стойностни предпочитания**, тъй като стойността на произвежданите продукти се формира върху тяхна основа.

Обща стойност на продуктите

Аналогично на функцията на общата полезност може според нас да бъде въведена и **функция на общата стойност на продуктите** (на комбинацията от продукти) $TV_p(q_v)$ (т.е. на комбинацията от произвеждани продукти, дефинирана в пространството на продуктите Q). Когато комбинацията от продукти включва само един вид продукт, тогава ще се използва понятието **функция на общата**

лезности на производствените фактори). Това от своя страна означава да бъдат разработени по-обща теория на икономиката на благосъстоянието (в която освен с граници на производствените и потребителните възможности да се борава и с граници на творческите и съзидателните възможности) и по-обща теория на икономическия растеж (в която освен с продуктово и факторно икономически растеж да се борава и със стойностен и полезностен икономически растеж). За приносите на автора в разработването на такива по-обща икономически теории вж. в: *Миркович, К.*, Микроикономика, изд. „Тракия-М“, С., 2003.

стойност на продукта (на дадения вид продукт) $TV_p(q_v)$. **Общата стойност на продуктите** TV_p е стойността на комбинацията от продукти (в цялото им количество), създадени от даден производител. Когато комбинацията от продукти (блага) включва само един вид продукт, тогава ще се използва понятието **обща стойност на продукта** TV_p (на дадения вид продукт).

Пределна стойност на продукта

Може да се докаже, че всички първи частни производни функции на функцията на общата стойност $TV_p(q_v)$ са положителни:

$$(8) \quad MV_p(q_v) = \frac{\partial TV_p(q_v)}{\partial q_v} = \frac{\partial TV_p(q_v)}{\partial q_{v1}}, \frac{\partial TV_p(q_v)}{\partial q_{v2}}, \dots, \frac{\partial TV_p(q_v)}{\partial q_{vn}} > 0.$$

Първите частни производни

$$(9) \quad MV_p(q_v) = [MV_{p1}(q_{v1}), MV_{p2}(q_{v2}), \dots, MV_{pn}(q_{vn})],$$

където:

$$(10) \quad \begin{aligned} MV_{p1}(q_{v1}) &= \frac{\partial TV_p(q_v)}{\partial q_{v1}}; \\ MV_{p2}(q_{v2}) &= \frac{\partial TV_p(q_v)}{\partial q_{v2}}; \\ &\dots\dots\dots \\ MV_{pn}(q_{vn}) &= \frac{\partial TV_p(q_v)}{\partial q_{vn}} \end{aligned}$$

авторът нарича маргинални или още пределни стойности на продуктите. **Пределните стойности са положителни величини.** Броят на видовете пределни стойности на продуктите за дадения индивид (производител) е равен на размерността на вектора на производството (на броя на видовете продукти, включени в производителната комбинация на този индивид). **Пределната стойност на продукта** TV_p (на даден продукт) е първата производна на общата стойност на съвкупността от произвеждани продукти към натуралния обем на този продукт, т.е. тя е пределното съотношение между частното диференциално нарастване на функцията на общата стойност на продуктите и частното диференциално нарастване на обема на дадения продукт, включен в съвкупността (вектора) от произвеждани продукти.

Ето защо във всяка точка на пространството Q увеличаването на производството на даден продукт от вектора q_v , **без да се променя производството на останалите продукти от същия вектор**, води до увеличаване (до прираст) на об-

щата стойност на съвкупността от произвеждани продукти. **Пределната стойност на даден произвеждан продукт е именно прирастът на общата стойност на съвкупността на продуктите, предизвикан от нарастването на този продукт (блага) с една натурална единица.** Измененията в пределната стойност се описват от **функцията на пределната стойност на продукта** $MV_p(q_v)$, която е поставена в зависимост от обемите на произвежданите продукти (блага) q_v .

Пределната стойност може да се изведе чрез съпоставянето на безкрайно малко нарастване на общата стойност на комбинацията от продукти, които индивидът произвежда, с обусловилото я безкрайно малко нарастване на количеството на дадения произвеждан продукт. Затова именно се предполага безкрайна делимост на продуктите, а пределната стойност се разглежда като първа производна функция на общата стойност. Ето защо не само общата стойност, но и пределната стойност са функции на количеството на произвежданите продукти.

Закон за нарастващата пределна стойност на продукта

За всички действителни числа функцията на общата стойност $TV_p(q_v)$ е квазивдълбната. Предполага се, че тази функция е два пъти диференцируема, т.е. има непрекъснати втори производни (следователно е гладка). Тогава можем да въведем **стойностна матрица на Хесе** H_v , която се състои от тези втори производни и е изцяло положително определена:

$$(11) \quad H_v = \frac{\partial^2 TV_p(q_v)}{\partial q_v^2} > 0,$$

където $\partial q_v^2 = \{\partial q_{vi} \partial q_{vj}\} (i, j = 1, 2, \dots, n)$.

Включените в главния диагонал на стойностната матрица на Хесе елементи с положителна стойност

$$(12) \quad \frac{\partial^2 TU_p(q_v)}{\partial q_{vi}^2} > 0 \quad (i = 1, 2, \dots, n)$$

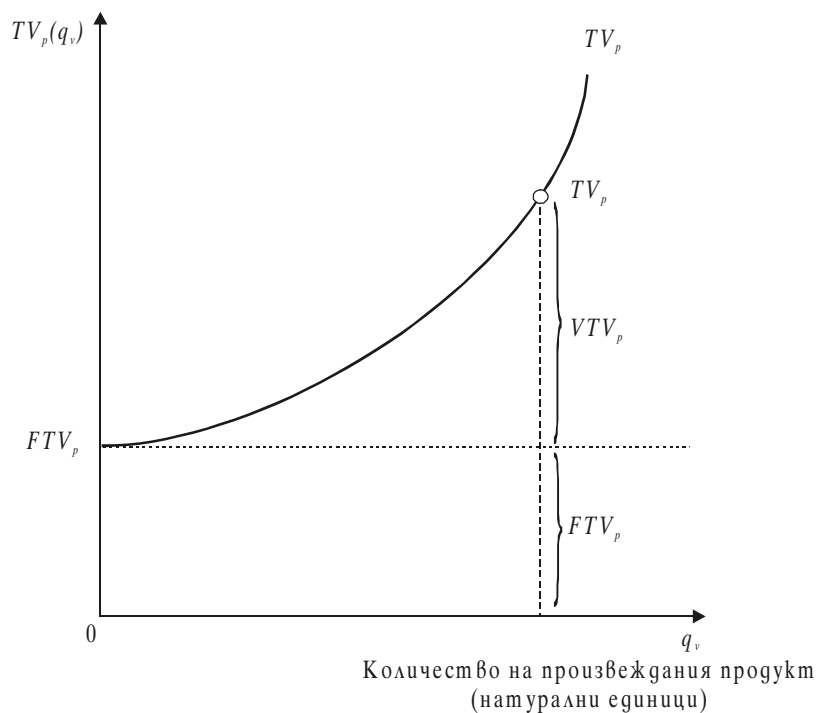
показват, че пределната стойност на всеки продукт се увеличава с нарастване на равнището (обема) на производството му. Ще определим тази зависимост като **закон за нарастващата пределна стойност на продукта**.

Законът за нарастващата пределна стойност също е един от основополагащите в икономическата теория на производството (наред със закона за намаляващата пределна полезност, който е един от основополагащите за икономическата теория на потреблението). Той е израз на **насищането на изчерпването на производителските способности** при нарастване на равнището (обема) на производството. Според този закон с нарастването на количествата на продуктите, които индивидът произвежда, общата стойност нараства, но с ускорени темпове, т.е. пределните им стойности се увеличават.

Крива на общата стойност на продукта

Ускореното нарастване на общата стойност, когато производителският набор съдържа само един вид продукт (т.е. при едноподуктови индивидуални способности), е илюстрирано на фиг. 3 под формата на **крива на общата стойност на продукта** TV_p , където q_v е скаларна величина и представлява количеството на произвеждания от индивида продукт. Кривата TV_p е ускорено нарастваща и има положителен наклон към координатните оси. Тя представлява множество от точки на зависимостта (съответствията) между количествата на произвеждания от индивида продукт (в натурални единици) и равнищата на неговата (на продукта) индивидуална обща стойност (в стойностни единици).

Обща стойност на продукта
(стойностни единици)

Фиг. 3. Крива на общата стойност на продукта

Кривата на общата стойност TV_p също заслужава специален коментар. Според автора нейното начало, което е точката FTV_p , започва от ординатната ос, но не съвпада с координатното начало. Величината FTV_p ще наречем **постоянна обща стойност на продукта**. Тя изразява такава величина на производителските способности, които индивидът трябва да приложи и изразходва, за да се подготви да произвежда (подготовка на работното място за труд, извършване на технологични операции за поддържане на производствената система дори кога-

то няма никакъв производствен процес и т.н.). При нулев обем на индивидуалното производство ($q_v = 0$) общата стойност на продукта е равна на неговата постоянна обща стойност, т.е. $TV_p(0) = FTV_p$. След започването на производствения процес (когато $q_v > 0$) общата стойност започва ускорено да нараства над величината FTV_p , като първоначалните равнища $MU_p(q_v)$ на пределната стойност са относително по-ниски. Това показва, че общата стойност TV_p е сума от две съставки: постоянна обща стойност FTV_p и **променлива индивидуална обща стойност на продукта** VTV_p . Променливата обща стойност нараства с нарастването на обема на производството.

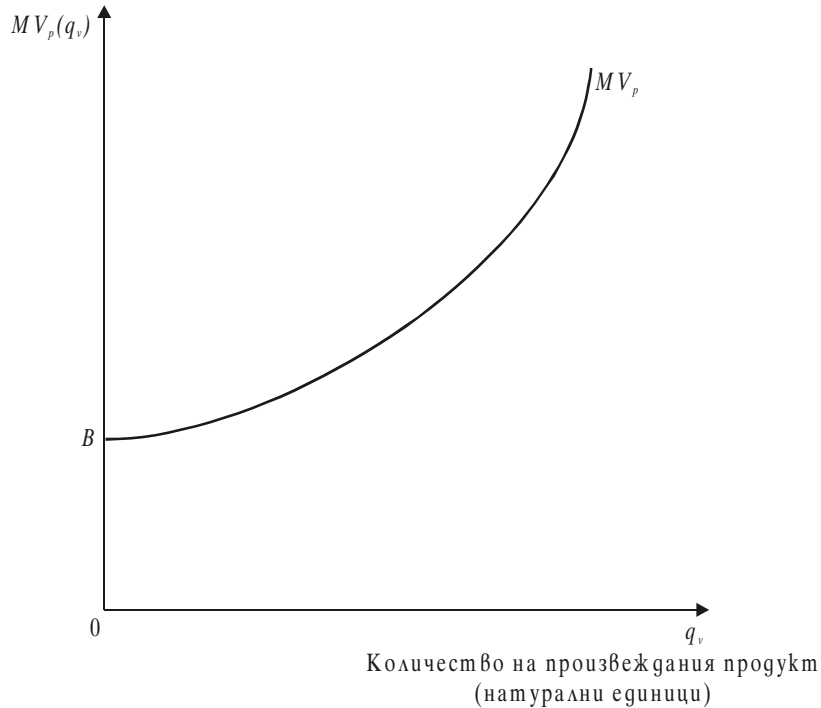
Крива на пределната стойност на продукта

От своя страна функцията на нарастващата пределна стойност $MV_p(q_v)$ (на разглеждания продукт) е изобразена на фиг. 4 под формата на **крива на пределната стойност на продукта** MV_p , където q_v отново е скаларна величина и представлява количеството на произвеждания от индивида продукт. Кривата на пределната стойност е нарастваща и има положителен наклон към координатните оси. Тя представлява множество от точки на зависимостта (съответствията) между количествата на произвеждания от индивида продукт (в натурални единици) и равнищата на неговата (на продукта) пределна стойност (в стойностни единици). Кривата MV_p започва от точката В, лежаща върху ординатната ос, с координати $q_v^e = 0$ и $MV_p(q_v^e) = MV_p(0)$, където $MV_p(q_v^e) = MV_p(0)$ е **екзистенциалната пределна стойност на продукта**. Последната е пределната полезност на екзистенциалния индивидуален продукт q_v^e , който има безкрайно малък обем. След точката В (когато $q_v > q_v^e$) пределната стойност започва да нараства с нарастването на q_v .

Период на трудовия цикъл

Горното изложение показва, че е закономерно пределната стойност MV_p (измерена в полезностни единици), която се съдържа в една натурална единица от даден вид продукт, да нараства с увеличаването на обема q_v на производството на този продукт от страна на индивида. В резултат на това общата стойност TV_p (измерена в стойностни единици), съдържаща се в целия обем на продукта (измерен в натурални единици), нараства ускорено при нарастване на този обем. Основната причина за въпросната закономерност е (както вече се спомена), че с увеличаването на обема на производството нараства степенята на насищане на изчерпването на производителските способности на индивида и в резултат на това неговата стойностна оценка за единица продукт нараства. (За улеснение нека да се предположи, че индивидът прилага своите способности само при производството на този вид продукт.)

Пределна стойност на продукта
(стойностни единици)

Фиг. 4. Крива на пределната стойност на продукта

*Аналогично на случая с потреблението, тук също възниква един фундаментален (макар и на пръв поглед елементарен) въпрос, а именно: след достигане на определена степен на прилагане на своите производителски способности индивидът прекъсва трудовия процес (поради биологични, битови, производствени, нормативни и обществени причини) и след определено време, когато той вече е възстановил способностите си, отново започва процеса на труда, така да се каже, от началната точка, от първоначалното (най-малкото) значение на пределната стойност на първата единица произвеждан продукт. Става ясно, че трудът на индивида е цикличен процес, като след изтичането на един цикъл започва нов цикъл, при който при постоянни други условия се повтарят същите количествени зависимости на увеличаване на пределната стойност и на ускорено нарастване на общата стойност. Отделният цикъл на труда на индивида, който ще наречем **трудов цикъл**, има определена дълготрайност, която представлява **периодът на трудовия цикъл**. За извеждането на основните зависимости в теорията на стойността (както и преди това в теорията на полезността) е достатъчно анализът да почива само върху еднoperиоден трудов процес, т.е. да се смята, че трудът е съставен от цикли, имащи еднаква продължителност, т.е. с еднакъв период.*

Ето защо по-нататък ще се смята, че индивидът прилага своите производителски способности в трудови цикли с еднаква продължителност, като вниманието върху формирането на общата стойност TV_p и на пределната стойност MV_p е само в рамките на един цикъл. През следващия цикъл стойностните зависимости ще се повтарят. Има достатъчно основания да се приеме, че това е трудовият цикъл с продължителност (период) от едно денонощие.

Ако този процес бъде свързан с участието на индивида в потреблението на продукта, в рамките на едно денонощие този индивид (както това беше пояснено и преди) ще е изразходвал в разумни размери производителските си способности, но в процеса на потреблението той е възстановил и възпроизвел тези способности и отново е годен да се включи в производството. След приключването на денонощието цикълът на труда започва отново с най-ниския размер на пределната стойност на продукта.

В зависимост от своя индивидуален статус (субективни производителски предпочитания, фирмени, технологични и нормативни изисквания и други ограничения) индивидът има възможността да произведе в рамките на възприетата единица от време едно или друго количество от продукта, т.е. да приложи способностите си в една или в друга степен. Така че трудът е многовариантен процес. В този смисъл той (индивидът) може да формира (да индуцира) в рамките на един трудов цикъл (в случая – на едно денонощие) една или друга величина на общата и на индивидуалната пределна стойност. Това означава, че в рамките на възприетата единица от време може да се формира една или друга интензивност на труда, която като величина е измерена от индивидуалната обща стойност на произведения през тази единица от време обем на продукта. Тоест **интензивността на труда IL** се представлява и измерва от общата стойност, формирана (индуцирана) за единица астрономическо време, при положение че последната е периодът на цикъла на потреблението¹.

¹ Горната постановка ще се има предвид и по-нататък в авторовото изложение. Но тя може да бъде и обобщена, ако се предположи, че периодът на трудовия цикъл има продължителност, която не съвпада с определената астрономическа мярка за време, по отношение на която измерваме интензивността на труда. Например нека да предположим, че периодът на трудовия цикъл е една седмица (и че това е времева единица за труда), а времева единица при измерването на интензивността на труда остава едно астрономично денонощие. Тогава нарастването на пределната стойност и ускореното нарастване на общата стойност на продукта ще протичат в продължение на една седмица. При такава предпоставка интензивността на труда ще се измери с първата производна

по отношение на времето $IL = \frac{dTV_p(t)}{dt}$, където $TV_p(t)$ е функцията по отношение на

времето на индивидуалната обща стойност на продукта. (Това е своеобразна пределна стойност, чиято пределност обаче е ситуирана не по отношение на нарастването на обема на продукта, както е при MV_p , а по отношение на нарастването на времето.) Тогава с течение на времето (но в рамките на един трудов цикъл) се наблюдава нарастване на интензивността на труда (при равномерно разпределение във времето на обема на произвеждания продукт), което е само друг израз на закона за нарастващата пределна стойност.

Върху основата на представените по-горе зависимости става възможно да бъдат изведени скали на потребностите и способностите на индивида, които да послужат като изходен момент за разработването на една релативистична теория на полезността и стойността (както и на пределната полезност и пределната стойност), поставяща по нов начин фундамента на микроикономиката.

II. СКАЛИ НА ПОТРЕБНОСТИТЕ И СПОСОБНОСТИТЕ НА ИНДИВИДА

По-внимателният анализ показва, че могат да бъдат дефинирани различни разновидности (образуващи скали) на потребностите и способностите на отделния индивид в зависимост от това на какво равнище на неговото възпроизводство като личност те отговарят.

1. Скала на потребностите на индивида

Най-напред ще бъдат въведени няколко различни разновидности на потребностите на индивида, които според автора могат да се конституират в зависимост от степента на тяхното задоволяване. *Те се дефинират в рамките на един потребителски цикъл, през който, след като задоволи своите потребности и по този начин възпроизведе своите способности в рамките на дадена единица от време, индивидът става годен отново да се включи в трудовия процес.* На това основание тук се разграничават желани, необходими, нормални, ненормални, разумни, неразумни и екзистенциални индивидуални потребности на потребителя.

1. **Желаните потребности** са пълният размер на потребностите, които индивидът субективно преценява, че трябва да бъдат задоволени. Затова те могат да бъдат наречени още **пълни потребности**. В близките околности на точката на постигане на пълното задоволяване на желаните потребности пределните полезности на притежаваните и консумираните от индивида блага стават безкрайно малки положителни величини или са равни на нула, а в самата точка на пълното задоволяване те всички едновременно са равни на нула.

2. **Необходимите потребности** са онова равнище на потребностите на индивида, при чието задоволяване той се възпроизвежда като пълноценна личност в рамките на конкретните природни, социални, икономически, културни, битови, технически и други обществени условия, които са исторически обусловени. В потесен смисъл необходимите потребности са такива дадени **възпроизводствени потребности**, при чисто задоволяване индивидът като носител на работна сила става способен отново да произвежда (а значи и да възпроизвежда) продукти най-малко в онзи размер, чието потребление (от негова страна) възстановява същите дадени по размер възпроизводствени потребности, а в повечето случаи и в по-големи размери. Следователно задоволяването на необходимите потребности дава възможност на индивида да произвежда толкова продукт, колкото консумира, или повече продукт от този, който консумира (или, което е същото да произвежда не по-малко продукт от този, който консумира). В по-нататъшното изложение ще

се имат предвид необходимите потребности в качеството им на възпроизводствени потребности.

Необходимите (възпроизводствените) потребности не са фиксирана величина, а се отличават с определена еластичност, тъй като индивидът, като използва вътрешните си ресурси и възможности, може при различни равнища на задоволяване на потребностите да се възпроизвежда като пълноценна личност, както и да произвежда различни обеми продукт, притежаването и потреблението на най-малкия от които е достатъчно да възстанови задоволяването на даденото изходно равнище на неговите потребности. Тези различни равнища обаче имат своите граници – минимална и максимална. *С други думи, точката на необходимите потребности се движи между минималните и максималните потребности.*

3. **Минималните потребности** са онова равнище на потребностите на индивида, под което той не може да се възпроизвежда като пълноценна личност. С други думи, минималните потребности са минимално възможните необходими потребности, при което индивидът все още може да се възпроизвежда като пълноценна личност и да участва пълноценно във възпроизводството на продуктите.

Задоволяването на минималните потребности дава възможност на индивида да произведе такъв обем продукти, чието потребление след това да му позволи да задоволи точно същия размер на минималните потребности. *Тоест при задоволяването на минималните потребности индивидът обезателно произвежда точно толкова, колкото консумира.* Задоволяването на дадени потребности, които са под минималните, не дава възможност на индивида да произведе такъв обем продукти, чието потребление след това да му позволи да задоволи същия размер на дадените минимални потребности. *Тоест при задоволяването на потребности под минималното им равнище индивидът обезателно произвежда по-малко, отколкото консумира.*

Задоволяването на дадени потребности, които са над минималните (но са по-малко от максималните), дава възможност на индивида да произведе такъв обем продукт, чието потребление след това да му позволи да задоволи потребности, които имат по-голям размер от минималните, като наред с това остава излишък от продукта. *Тоест при задоволяването на потребности над минималното (но под максималното) им равнище индивидът обезателно произвежда повече, отколкото консумира.*

Тези твърдения показват, че формирането на минималните потребности не е независим процес, а се извършва взаимозависимо с процеса на формирането на минималните производителски способности на индивида (които са предмет на разглеждане по-нататък). *И още: че във връзка със задоволяването на минималните потребности и прилагането на минималните способности тези два процеса в действителност са само две страни на единния процес на ценностното икономическо поведение на индивида и че формирането върху тази основа на полезността и на стойността (както и конституирането на техните функции) са не само равнопоставени, но и напълно взаимосвързани.*

К. К. Валтух определя минималните потребности като **нормални потребности**, макар че той няма предвид обосноваваната тук теория. Според него нормалните потребности са в такъв обем, „в който тяхното задоволяване е осигурено от достигнатото равнище на производството и е станало обществена

норма, по-ниско от която не може да се спусне, т.е. станало е безусловно необходим минимум“¹.

4. **Максималните потребности** са онова равнище на потребностите на индивида, над което той не може да се възпроизвежда като пълноценна личност. Потреблението над това равнище е вредно и опасно за него. С други думи, максималните потребности са максимално възможните необходими потребности, при което индивидът все още може да се възпроизвежда като пълноценна личност и да участва пълноценно във възпроизводството на продуктите.

Задоволяването на максималните потребности дава възможност на индивида да произведе такъв обем продукти, чието потребление след това да му позволи да задоволи точно същия размер на максималните потребности. *Тоест при задоволяването на максималните потребности индивидът обезателно отново произвежда точно толкова, колкото консумира.* Задоволяването на дадени потребности, които са над максималните, не дава възможност на индивида да произведе такъв обем продукти, чието потребление след това да му позволи да задоволи същия размер на дадените максимални потребности. *Тоест при задоволяването на потребности над максималното или равнище индивидът обезателно отново произвежда по-малко, отколкото консумира.*

Задоволяването на дадени потребности, които са под максималните, но са по-големи от минималните, дава възможност на индивида да произведе такъв обем продукт, чието потребление след това да му позволи да задоволи потребности, които са по-големи по размер от дадените. *Тоест при задоволяването на потребности под максималното (но над минималното) или равнище индивидът произвежда повече, отколкото консумира.*

Тези твърдения показват, че формирането на максималните потребности също не е независим процес, а се извършва взаимозависимо с процеса на формирането на максималните производителски способности на индивида (които са също предмет на разглеждане по-нататък). *И още: че във връзка със задоволяването на максималните потребности и прилагането на максималните способности тези два процеса в действителност отново са само две страни на единния процес на ценностното икономическо поведение на индивида и че формирането върху тази основа на полезността и на стойността (както и конституирането на техните функции) са не само равнопоставени, но и напълно взаимосвързани.*

Съществуването на два варианта на изравняване на обемите на производството и потреблението на индивида се обяснява с едновременното действие на закона за намаляващата пределна полезност на консумираните продукти и закона за нарастващата пределна стойност на произвежданите продукти. Това обстоятелство ситуира едновременно наличие на забавено нарастваща (изпъкнала) крива на общата полезност и ускорено нарастваща (вдлъбната) крива на общата стойност, при което се формират две точки (минимална и максимална) на изравняване на консумацията и производения от индивида продукт.

Максималните потребности могат да бъдат определени още и с понятието **разумни потребности**, тъй като потреблението над тяхното равнище е нера-

¹ Вальтук, К. К., Удовлетворение потребностей общества и моделирование народного хозяйства, изд. „Наука“, Новосибирск, 1973, с. 195.

зумно (нерационално) от гледна точка на целите на възпроизводството на личността. Като има предвид максималните (разумните) потребности (макар да не ги свързва по разглеждания тук начин с минималните потребности), К. К. Вальтук твърди, че „всеки набор от блага, при който тези или онези потребности се задоволяват на равнище над пълното им насищане, означава ненужно разточителство и не може да изразява целта на реалното развитие на икономиката“¹.

5. Задоволяването на потребностите под минималното (под нормалното) им равнище е оскъдно потребление, при което индивидът живее непълноценно. Тогава той не може да се възпроизвежда като пълноценна личност и не може пълноценно да участва в производството и възпроизводството на продуктите. Такова равнище на потребностите може да бъде наречено **ненормални потребности**. Те се простират от екзистенциалното значение на потребностите на индивида до тяхното нормално (минимално) равнище, без да го включват.

6. В рамките на ненормалните потребности се откроява фиксираното равнище на т.нар. **екзистенциални потребности**, което е по-ниско от равнището на нормалните потребности на индивида. Между екзистенциалните и нормалните потребности се простира зона на потребностите, при чието задоволяване индивидът се възпроизвежда не като пълноценна, а като непълноценна личност. Той живее недостойно, но обезателно задоволява своите физични и биологични потребности. Екзистенциалните потребности са тези, при които индивидът задоволява само посочените физични и биологични потребности. *При незадоволяване на екзистенциалните си потребности индивидът загива. С други думи, в икономическия смисъл на думата не съществува равнище на потребностите, което да е под екзистенциалните потребности. Те са най-малко възможните ненормални потребности.*

7. Задоволяването на потребностите над максималното (над разумното) им равнище е свръхпотребление, при което индивидът също не може да се възпроизвежда като пълноценна личност и не може пълноценно да участва в производството и възпроизводството на благата (на продуктите). Такова равнище на потребностите може да бъде наречено **неразумни потребности**, които индивидът по недооценка на обстоятелствата, надценяване на възможностите си, непредпазливост или поради други причини и обстоятелства е възприел. Те се простират от равнището на разумните (максималните) потребности (без да го включват) до пълното значение на желаните потребности.

Продуктови потребности

Когато потребностите на потребителя се обективизират само в един вид продукт, чийто обем е q_u , са налице **еднопродуктови потребности**. (В останалите случаи са налице **двупродуктови потребности** – когато потребностите на потребителя се обективизират в два вида продукти, или **многопродуктови потребности** – когато потребностите му се обективизират в повече от два вида продукти.) *Продуктовите потребности са потребностите на индивида, измерени и представени чрез обемите на продуктите (в натурални единици), чието консумира-*

¹ Вальтук, К. К., Цит. съч., 1973, с. 113.

не представлява задоволяването на същите тези потребности. От тази гледна точка могат да бъдат разграничени следните разновидности на продуктовете потребности:

1. **Екзистенциални продуктови потребности** – q_u^e .
2. **Минимални продуктови потребности**, респ. **нормални продуктови потребности** – q_u^o .
3. **Максимални продуктови потребности**, респ. **разумни продуктови потребности** – q_u^i .
4. **Желани продуктови потребности**, респ. **пълни продуктови потребности** – q_u'' .
5. **Необходими продуктови потребности** или, което е същото, **възпроизводствени продуктови потребности**. Необходимите (възпроизводствените) продуктови потребности обхващат интервала между минималните (нормалните) и максималните (разумните) продуктови потребности, т.е. между q_u^o и q_u^i включително.
6. **Ненормални продуктови потребности**. Те са по-ниски от нормалните продуктови потребности, т.е. те са по-малки от q_u^o и обхващат интервала от екзистенциалните до нормалните индивидуални продуктови потребности, т.е. от q_u^e до q_u^o , без да включват последните.
7. **Неразумни продуктови потребности**. Те са по-високи от q_u^i и достигат до желаните (пълните) продуктови потребности q_u'' , т.е. обхващат интервала от разумните продуктови потребности, без да ги включват, до желаните продуктови потребности включително.

Полезностни потребности

Количественото сравняване на различните равнища на потребностите (както на еднородностите и двуродностите, така и на многородностите) налага да бъде използвана адекватна на тях мярка. Такава мярка е полезността на продукта. Затова тук се въвежда понятието **полезностни потребности**. Под полезностни потребности трябва да се разбират потребностите, измерени (и представени) в полезностни единици. *Полезностните потребности са изразени от общата полезност, съдържаща се в набора от продукти, в които се обективизират потребностите на индивида.*

Това дава основание да се въведат и следните понятия в рамките на полезностните потребности:

1. **Желани полезностни потребности** или, което е същото, **пълни полезностни потребности** – TU'' .
2. **Минимални полезностни потребности** или, което е същото, **нормални полезностни потребности** – TU^o .
3. **Максимални полезностни потребности** или, което е същото, **разумни полезностни потребности** – TU^i , където $TU^o < TU^i$.

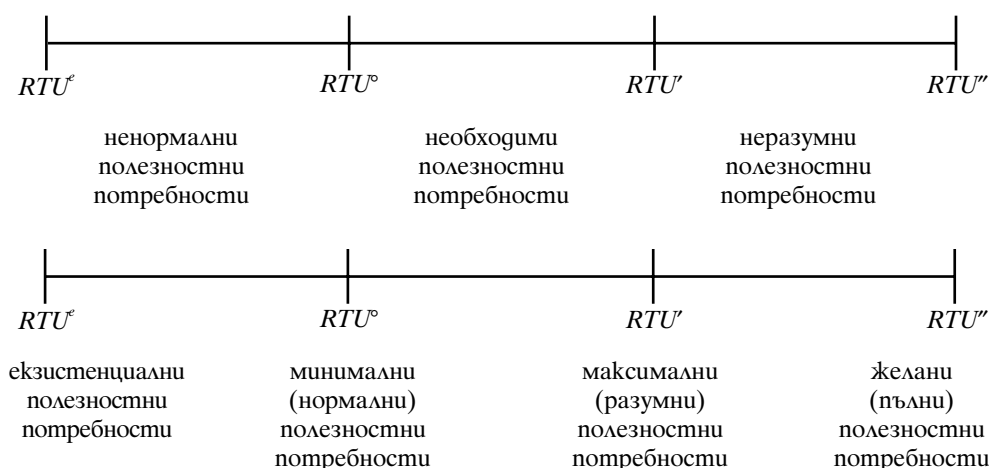
4. **Необходими полезностни потребности** или, което е същото, **възпроизводствени полезностни потребности**. Те обхващат интервала между минималните (нормалните) и максималните (разумните) полезностни потребности, т.е. между TU^o и TU' включително.

5. **Ненормални полезностни потребности**. Те са по-ниски от нормалните индивидуални полезностни потребности TU^o и обхващат интервала от екзистенциалните (нулевите) до нормалните полезностни потребности, без да включват последните.

6. **Екзистенциални полезностни потребности** – TU^e . Те са равни на нула и затова $0 = TU^e < TU^o$.

7. **Неразумни полезностни потребности**. Те са по-големи от разумните индивидуални полезностни потребности, т.е. по-високи са от TU' , и достигат до желаните (пълните) индивидуални полезностни потребности, т.е. до TU'' .

Разгледаните по-горе равнища на полезностните потребности на потребителя (както еднопродуктови, така и двупродуктови и многопродуктови) могат да бъдат представени в **скала на полезностните потребности**, показана на фиг. 5.

Фиг. 5. Скала на полезностните потребности

2. Скала на производителските способности на индивида

По-нататък ще бъдат въведени и няколко различни разновидности на способностите на индивида, които според автора също могат да се конституират в зависимост от степента на тяхното прилагане в трудовия процес. *Те се дефинират в рамките на един трудов цикъл, през който, след като задоволи своите потребности и по този начин възпроизведе своите способности в рамките на дадена единица от време, индивидът става годен отново да се включи в трудовия процес.* На това основание тук се разграничават желани, необходими, нормални, ненормални, разумни, неразумни и екзистенциални индивидуални способности на производителя.

1. **Желаните способности** са пълният размер на способностите, които индивидът преценява, че трябва да бъдат приложени от него в производството. Затова те могат да бъдат наречени още **пълни способности**. В близките околности на точката на постигане на пълното прилагане на желаните способности пределните стойности на произвежданите (и продавани) от индивида блага стават възможно най-големи.

2. **Необходимите способности** са онова равнище на производителните способности на индивида, при чието прилагане той се възпроизвежда като пълноценна личност в рамките на конкретните природни, социални, икономически, културни, битови, технологични, технически и други обществени условия, които са исторически обусловени. В по-тесен смисъл това са дадените **възпроизводствени способности на индивида, при чието прилагане той като носител на работна сила запазва и утвърждава възможностите си отново да произвежда (а значи и да възпроизвежда) продукти в обеми, при чието потребление той възстановява най-малко в същия размер, а в повечето случаи и в по-голям размер, дадените необходими (възпроизводствени) способност** Следователно при прилагането на необходимите способности индивидът произвежда толкова продукт, колкото консумира, или повече продукт от този, който консумира (или, което е същото, произвежда не по-малко продукт от този, който консумира). В по-нататъшното изложение необходимите способности ще бъдат разбирани в качеството им на възпроизводствени способности.

Необходимите способности не са фиксирана величина, а се отличават с определена еластичност, тъй като индивидът, като използва вътрешните си ресурси и възможности, може при различни равнища на прилагане на способностите си да се възпроизвежда като пълноценна личност. Тези различни равнища обаче имат своите граници – минимална и максимална. *С други думи, точката на необходимите производителни способности се движи между минималните и максималните способности.* Тези граници са субективно и исторически обусловени.

3. **Минималните способности** са онова равнище на способностите на индивида, под което той не може да се възпроизвежда като пълноценна личност. С други думи, минималните способности са минимално възможните необходими способности, при което индивидът все още може да се възпроизвежда като пълноценна личност и да участва пълноценно във възпроизводството на продуктите. Те могат да бъдат наречени още **нормални способности**, тъй като отговарят на нормалните условия за тяхното прилагане.

Прилагането на минималните способности, аналогично на задоволяването на минималните потребности, дава възможност на индивида да произведе отново такъв обем продукти, чието потребление след това му позволява да задоволи такова равнище на минималните си потребности, благодарение на което той да възстанови същия размер на минималните си способности. *Тоест при прилагането на минималните способности индивидът обезателно произвежда точно толкова, колкото консумира.* Прилагането на дадени производителски способности, които са под равнището на минималните способности, не дава възможност на индивида да произведе такъв обем продукти, чието потребление след това да му позволи да задоволи онзи размер на потребностите си, благодарение на което той да възстанови същия размер на дадените способности. *Тоест при прилагане-*

то на способности под минималното им равнище, аналогично на задоволяването на потребности под минималното им равнище, индивидът обезателно произвежда по-малко, отколкото потребява.

Прилагането на дадени производителни способности, които са над равнището на минималните (но под равнището на максималните) дава възможност на индивида да произведе такъв обем продукти, чието потребление след това да му позволи не само да задоволи онзи размер на потребностите си, благодарение на което той да възстанови същия размер на дадените способности, но и да остане излишък от продукта. *Тоест при прилагането на способности над минималното (но под максималното) им равнище, аналогично на задоволяването на потребностите над минималното (но под максималното) им равнище, индивидът обезателно произвежда повече, отколкото потребява.*

Тези твърдения показват, че формирането на минималните производителни способности също не е независим процес, а че той се извършва взаимозависимо с процеса на формирането на минималните потребности на индивида. *Нещо повече: във връзка с прилагането на минималните способности и задоволяването на минималните потребности тези два процеса в действителност са само две страни на единния процес на ценностното икономическо поведение на индивида и формираните върху тази основа стойност и полезност (както и конституирането на техните функции) са не само равнопоставени, но и напълно взаимосвързани.*

4. **Максималните способности** са онова равнище на способностите на индивида, над което той също не може да се възпроизвежда като пълноценна личност. Прилагането на способностите над това равнище е вредно и опасно за здравето и интелекта на индивида, тъй като е свързано с изключително претоварване на неговата работна сила, дори той да е съгласен на това съобразно субективните си производителски предпочитания. С други думи, максималните способности са максимално възможните необходими способности, при което индивидът все още може да се възпроизвежда като пълноценна личност и да участва пълноценно във възпроизводството на продуктите.

Прилагането на максималните способности, аналогично на задоволяването на максималните потребности, отново дава възможност на индивида да произведе такъв обем продукти, чието потребление след това му позволява да задоволи такова равнище на максималните си потребности, благодарение на което той да възстанови същия размер на максималните си способности. *Тоест при прилагането на максималните способности индивидът обезателно произвежда точно толкова, колкото потребява.* Прилагането на дадени производителни способности, които са над равнището на максималните индивидуални, не позволява на индивида да произведе такъв обем продукти, чието потребление след това да му даде възможност да задоволи онзи размер на потребностите си, благодарение на което той да възстанови същия размер на дадените способности. *Тоест при прилагането на производителните способности над максималното им равнище, аналогично на задоволяването на потребности над максималното им равнище, индивидът обезателно произвежда по-малко, отколкото потребява.*

Прилагането на дадени производителни способности, които са под равнището на максималните (но над равнището на минималните), позволява на индивида да произведе такъв обем продукти, чието потребление след това да му даде въз-

можност не само да задоволи онзи размер на потребностите си, благодарение на които той да възстанови същия размер на дадените способности, но и да му остане излишък. *Тоест при прилагането на производителните способности под максималното (но над минималното) им равнище, аналогично на задоволяването на потребностите под максималното (но над минималното) им равнище, индивидът обездателно произвежда повече, отколкото потребява.*

Тези твърдения показват, че формирането на максималните производствени способности също не е независим процес, а се извършва взаимозависимо с процеса на формирането на максималните потребности на индивида. *Нещо повече: във връзка с прилагането на максималните способности и задоволяването на максималните потребности тези два процеса в действителност отново са само две страни на единния процес на ценностното икономическо поведение на индивида и формираните върху тази основа стойност и полезност (както и конституирането на техните функции) са не само равнопоставени, но и напълно взаимосвързани.*

Максималните способности могат да бъдат определени още и с понятието **разумни способности**, тъй като прилагането им над това равнище е неразумно (нерационално) от гледна точка на целите на възпроизводството на личността.

5. Прилагането на индивидуалните способности под минималното (под нормалното) им равнище е недостатъчно, при което индивидът не може да се възпроизвежда като пълноценна личност и не може пълноценно да участва в производството и възпроизводството на благата (на продуктите). При такова равнище на прилагането им способностите могат да се нарекат **ненормални**. Те се простират от екзистенциалното (най-малкото възможно) до тяхното нормално (минимално) равнище, без да го включват. При ненормалните индивидуални способности индивидът произвежда по-малко, отколкото потребява.

6. **Екзистенциалните способности** са такова най-малко равнище на способностите на индивида, под което той не е готов и не е способен за участие в трудовия процес. Необходими са определена минимална квалификация и способности за подготовка и поддържане на производството в активен режим, за да може индивидът да започне създаването на определено количество блага. Така че макар екзистенциалните индивидуални способности да са над нулевото равнище, при тях обемът на произвеждания продукт е нулев.

7. Прилагането на способностите над максималното (над разумното) им равнище е свръхнатоварване, при което индивидът също не може да се възпроизвежда като пълноценна личност и не може пълноценно да участва в производството и възпроизводството на продуктите. При такова равнище на прилагане способностите могат да се нарекат **неразумни**, т.е. индивидът ги е възприел по недооценка на обстоятелствата, надценяване на възможностите си, желание за допълнителни доходи, непредпазливост или поради други причини и обстоятелства. Те се простират от равнището на разумните (максималните) способности (без да го включват) до пълното равнище на желаните способности. При тези обстоятелства индивидът потребява твърде много, за да може да възстанови хищнически използваните си способности. При ненормалните индивидуални способности индивидът произвежда по-малко, отколкото потребява.

Продуктови способности

Когато способностите на производителя се обективизират само в един вид продукт (когато те се прилагат при създаването на този продукт), чийто обем е q_v (тогава q_v е скаларна величина), са налице **еднопродуктови способности**. [В останалите случаи са налице **двупродуктови способности** – когато способностите на производителя се обективизират в два вида продукти, и **многопродуктови способности** – когато способностите на производителя се обективизират в повече от един вид продукт (тогава q_v е векторна величина).] Всички тези случаи са разновидности на **продуктовите способности**, които са онези способности на индивида, които са измерени и представени чрез обемите на продуктите (в натурални единици), произведени чрез прилагането на същите тези способности. От тази гледна точка могат да бъдат разграничени следните разновидности на продуктовите способности:

1. **Желани** или, което е същото, **пълни продуктови способности** – q_v^e .
2. **Минимални** или, което е същото, **нормални продуктови способности** – q_v^o .
3. **Максимални** или, което е същото, **разумни продуктови способности** – q_v' , където $q_v' \leq q_v''$.
4. **Необходими** или, което е същото, **възпроизводствени продуктови способности**. Обхващат интервала между минималните (нормалните) и максималните (разумните) индивидуални продуктови способности, т.е. между q_v^o и q_v' включително.
5. **Ненормални продуктови способности**. Те са по-ниски от нормалните продуктови способности, т.е. по-малки от q_v^o , и обхващат интервала от екзистенциалните (които са нулеви) до нормалните продуктови способности, без да включват последните.
6. **Екзистенциални индивидуални продуктови способности** – $q_v^e = 0$.
7. **Неразумни продуктови способности**. Те са по-големи от разумните способности, т.е. по-високи от q_v' , и достигат до желаните (пълните) продуктови способности, т.е. до q_v'' .

Стойностни способности

Количественото сравняване на различните равнища на способностите на производителя (както на еднопродуктовите и двупродуктовите, така и на многопродуктовите) налага да бъде използвана адекватна на тях мярка, каквато е стойността на продуктите. Затова тук се въвежда и понятието **стойностни способности**, т.е. *способностите, измерени (и представени) в стойностни единици*. Те са изразени от общата стойност, съдържаща се в набора от продукти, в които се обективизират способностите на индивида. Това дава основание да се въведат и следните понятия в рамките на стойностните способности:

1. **Желани стойностни способности** или, което е същото, **пълни стойностни способности** – TV'' .

2. **Минимални стойностни способности** или, което е същото, **нормални стойностни способности** (normal value abilities) – TV^o .

3. **Максимални стойностни способности** или, което е същото, **разумни стойностни способности** – TV' , при това $TV' < TV''$.

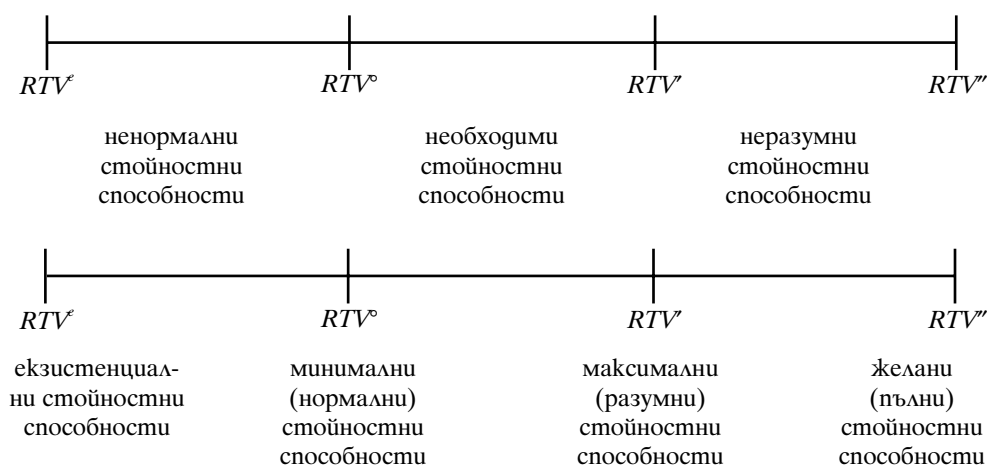
4. **Необходими стойностни способности** или, което е същото, **възпроизводствени стойностни способности**. Те обхващат интервала между минималните (нормалните) и максималните (разумните) индивидуални стойностни способности, т.е. между TV^o и TV' включително.

5. **Ненормални стойностни способности**. Те са по-ниски от нормалните стойностни способности, т.е. по-малки от TV^o , и обхващат интервала от екзистенциалните до нормалните индивидуални стойностни способности, без да включват последните.

6. **Екзистенциални стойностни способности** TV^e . Равни са на постоянната обща стойност, т.е. $TV^e = FTV_p$. При тях обемът на произвеждания от индивида продукт е нулев, т.е. $TV(0) = FTV_p$. Ето защо стойностните способности изобщо не могат да бъдат по-малки от екзистенциалните, т.е. от FTV .

7. **Неразумни стойностни способности**. По-големи са от разумните стойностни способности, т.е. по-високи от TV' , и достигат до желаните (пълните) стойностни способности TV'' . Обхващат интервала от разумните стойностни способности, без да ги включват, до желаните стойностни способности включително.

Разгледаните по-горе равнища на стойностните способности на производителя (както еднoproдуктови, така и многопродуктови) могат да бъдат представени в **скала на стойностните способности**, показана на фиг. 6.

Фиг. 6. Скала на стойностните способности

III. РЕЛАТИВИСТИЧНА ТЕОРИЯ НА ПОЛЕЗНОСТТА И СТОЙНОСТТА

В този раздел се предлага създаването на релативистична теория на полезността и стойността, което дава възможност както полезността и стойността, така и пределната полезност и пределната стойност да бъдат обединени в обща непротиворечива микроикономическа теория, напълно съвместима със съвременния икономикс. В своята общност **релативистичната теория на полезността и релативистичната теория на стойността** образуват **релативистичната теория на ценността**. Релативистичната теория на ценността позволява да бъде разработена единна теория на полезността и стойността в качеството им на равнопоставени категории и върху тази основа да се изследват зависимостите между полезностите и стойностите на продуктите (и между техните пределни полезности и пределни стойности), както и зависимостите им от цените в условията на свършена и на несвършена конкуренция. Тук най-напред ще се спрем на релативистичната теория на полезността.

1. Релативистична теория на полезността

Представя полезностните потребности и полезността на продуктите (в т.ч. общата и пределната) в относителни величини и изследва зависимостите както между помежду им, така и между тях и другите икономически категории, явления и процеси. От тази гледна точка разглежданите досега полезностни потребности и полезности на продуктите изглеждат като абсолютни полезностни потребности и абсолютни полезности на продуктите. Релативистичната теория работи с понятията **относителни полезностни потребности** и **относителна полезност на продуктите**, както и с техните видове и разновидности. Тъй като относителната полезност на продуктите може да бъде разбрана само върху основата на понятието за относителни полезностни потребности, тук се спираме най-напред на тях.

Относителни полезностни потребности на индивида

Различните видове относителни полезностни потребности представляват съотношенията между съответните абсолютни полезностни потребности и абсолютните максимални (абсолютните разумни) полезностни потребности. От това следва и обратното – различните видове абсолютни полезностни потребности представляват произведенията на съответните относителни полезностни потребности с абсолютните максимални (абсолютните разумни) полезностни потребности. *Така че относителните максимални (т.е. относителните разумни) полезностни потребности са винаги равни на единица.* Това положение е израз на равнопоставеността на всеки индивид в обществото, когато става дума за неговите относителни разумни потребности, макар абсолютните им размери да са строго индивидуални и различни. Под относителни полезностни потребности трябва да се разбират още потребностите, измерени (и представени) в относи-

телни полезностни единици. Относителните полезностни потребности са изразени от относителната обща полезност, съдържаща се в набора от продукти, в които се обективизират потребностите на индивида.

Това дава основание да се въведат и следните понятия в рамките на относителните полезностни потребности:

1. **Относителни желани полезностни потребности** или, което е същото, **относителни пълни полезностни потребности** – RTU^{ω} . Те са равни на отношението между абсолютните желани (абсолютните пълни) полезностни потребности и абсолютните максимални (абсолютните разумни) полезностни потребности, т.е. $RTU^{\omega} = ATU^{\omega}/ATU^r$. Обичайно величината RTU^{ω} е значително по-голяма от единица.

2. **Относителни минимални полезностни потребности** или, което е същото, **относителни нормални полезностни потребности** – RTU° . Те са равни на отношението между абсолютните минимални (абсолютните нормални) полезностни потребности и абсолютните максимални (абсолютните разумни) полезностни потребности, т.е. $RTU^{\circ} = ATU^{\circ}/ATU^r$. Обичайно величината RTU° е по-малка от единица.

3. **Относителни максимални полезностни потребности** или, което е същото, **относителни разумни полезностни потребности** – RTU^r . Те са равни на отношението на абсолютните максимални (абсолютните разумни) полезностни потребности със самите себе си, т.е. $RTU^r = ATU^r/ATU^r = 1$. Величината RTU^r е винаги равна на единица.

4. **Относителни необходими полезностни потребности** или, което е същото, **относителни възпроизводствени полезностни потребности**. Те са равни на отношението между абсолютните необходими (абсолютните възпроизводствени) полезностни потребности и абсолютните максимални (абсолютните разумни) полезностни потребности и обхващат интервала между относителните минимални (относителните нормални) и относителните максимални (относителните разумни) полезностни потребности, т.е. между RTU° и RTU^r включително.

5. **Относителни ненормални полезностни потребности**. Те са равни на отношението между абсолютните ненормални полезностни потребности и абсолютните максимални (абсолютните разумни) полезностни потребности. Пониски са от относителните нормални полезностни потребности, т.е. по-малки са от RTU° , и обхващат интервала от относителните екзистенциални (които са нулеви) до относителните нормални полезностни потребности, без да включват последните.

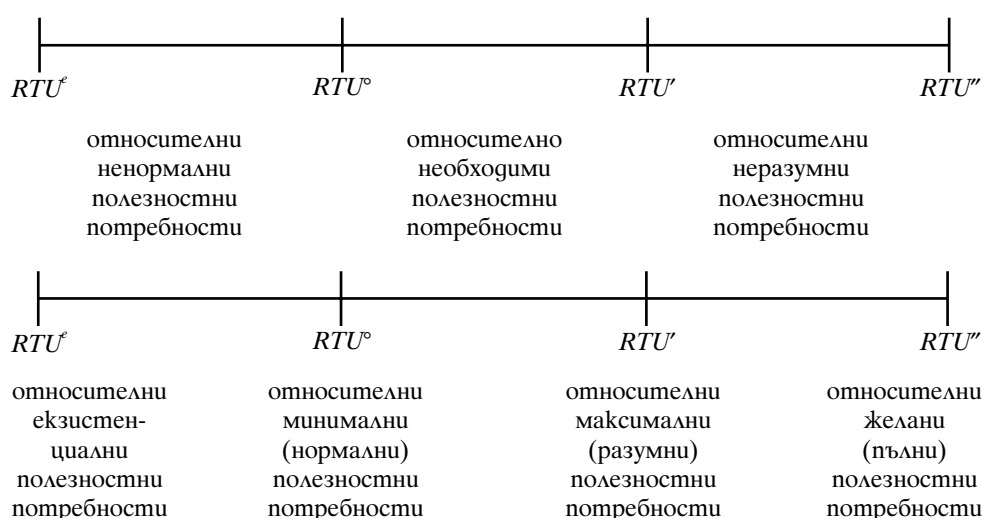
6. **Относителни екзистенциални полезностни потребности** – RTU^{ϵ} . Равни са на отношението между абсолютните екзистенциални полезностни потребности и абсолютните максимални (абсолютните разумни) полезностни потребности, т.е. $RTU^{\epsilon} = ATU^{\epsilon}/ATU^r$, и следователно са винаги равни на нула. Ето защо $RTU^{\epsilon} < RTU^{\circ}$.

7. **Относителни неразумни полезностни потребности**. Равни са на отношението между абсолютните неразумни полезностни потребности и абсолютните максимални (абсолютните разумни) полезностни потребности. По-големи са от относителните разумни полезностни потребности, т.е. по-високи са от RTU^r , и

достигат до относителните желани (относителните пълни) полезностни потребности, т.е. до RTU'' .

Разгледаните по-горе равнища на относителните полезностни потребности на потребителя (както еднопродуктови, така и двупродуктови и многопродуктови) могат да бъдат представени в **скала на относителните полезностни потребности**, показана на фиг. 7.

При постоянни други условия абсолютните максимални (абсолютните разумни) полезностни потребности са постоянна величина (за дадения индивид). *Ето защо съотношенията между различните видове относителни полезностни потребности (на дадения индивид) са равни на съотношенията между съответните им абсолютни полезностни потребности (на същия индивид).*

Фиг. 7. Скала на относителните полезностни потребности

Относителни полезности на продуктите

Относителната полезност на продуктите е изразената в относителни полезностни единици полезност на тези продукти. Както видяхме, относителните полезностни единици са конституирани чрез съотношенията между различните видове абсолютни полезностни потребности, от една страна, и абсолютните максимални (абсолютните разумни) полезностни потребности, от друга. *Изобщо относителните полезностни единици са частното между абсолютните полезностни единици и абсолютните максимални (абсолютните разумни) полезностни потребности, от което следва, че относителните полезностни потребности са произведението на съответстващите им абсолютни полезностни потребности с относителните полезностни единици.*

Видовете относителна полезност са: **относителна обща полезност на продуктите** – $RTU_p = RTU_p(q_u)$, и **относителна пределна полезност на продукта** – $RMU_p = RMU_p(q_u)$. За тях са валидни следните твърдения:

1. Относителната обща полезност е съотношението между абсолютната обща полезност на продуктите и размера на абсолютните максимални (абсолютните разумни) полезностни потребности или, което е същото, това е произведението на абсолютната обща полезност с относителните полезностни единици. Относителната обща полезност – $RTU_p = RTU_p(q_u)$, е общият размер на съдържащата се относителна индивидуална полезност в комбинацията q_u от притежавани и консумирани от потребителя продукти (в целите им обеми). Аналогично на абсолютната индивидуална обща полезност ATU_p , относителната обща полезност RTU_p е също забавено нарастваща – положение, което се дължи на действието на закона за намаляващата пределна полезност.

2. Относителната пределна полезност – $RMU_p = RMU_p(q_u)$, е съотношението между абсолютната пределна полезност на продукта и размера на абсолютните максимални (абсолютните разумни) полезностни потребности или, което е същото, това е произведението на абсолютната пределна полезност с относителните полезностни единици. Относителната пределна полезност на даден продукт е частният прираст на относителната обща полезност на цялата комбинация от притежаваните и консумираните от потребителя продукти, породен от нарастването с една натурална единица на дадения продукт. Или още: тя е съотношението между частното диференциално нарастване на относителната обща полезност на комбинацията от продукти и частното диференциално нарастване на количеството на дадения продукт. Изобщо относителната пределна полезност е първата частна производна на функцията на относителната обща полезност. Аналогично на абсолютната пределна полезност AMU_p , относителната пределна полезност RMU_p е също намаляваща с нарастването на количеството на продукта q_u .

Тъй като (както вече се посочи) при постоянни други условия абсолютните максимални (абсолютните разумни) полезностни потребности са постоянна величина (за дадения индивид), *съотношенията между различните видове относителни полезности (обща и пределна) са равни на съотношенията между различните видове абсолютни полезности (обща и пределна)*. За относителните полезности са валидни същите закони и закономерности, които са валидни и за абсолютните полезности, в т.ч. и законът за намаляващата пределна полезност. Така че законът за намаляващата пределна полезност е закон както за намаляващата абсолютна, така и за намаляващата относителна пределна полезност.

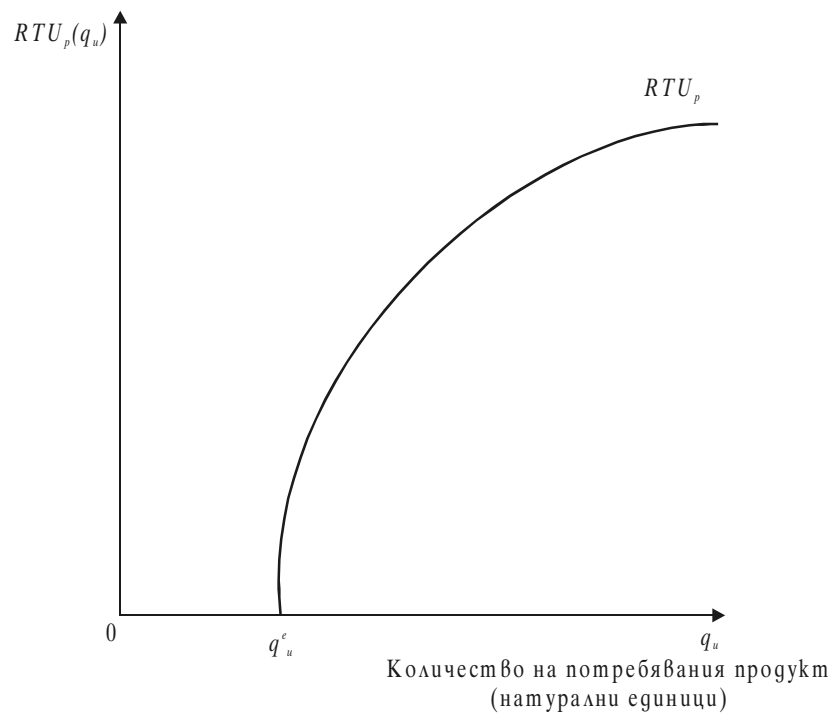
Криви на относителната обща и пределна полезност на продукта

При разработването на теорията както на абсолютната, така и на относителната полезност на продукта се предполага, че консумираните блага са безкрайно делими. Това позволява да бъдат построени непрекъснати криви на относителната обща и на относителната пределна полезност.

Забавящото нарастване на относителната обща полезност, когато потребителският набор съдържа само един вид благо (т.е. при еднoproдуктови потребности), е илюстрирано на фиг. 8 под формата на **крива на относителната обща полезност на продукта RTU_p** , където q_u е скаларна величина и представлява-

ва количеството на потребление от индивида продукт. Кривата RTU_p е нарастваща и има положителен наклон към координатните оси. Тя представлява множество от точки на зависимостта (съответствията) между количествата на притежавания и потребление от индивида продукт (благо) q_u (в натурални единици) и равнищата на неговата (на продукта) относителна обща полезност $RTU_p(q_u)$ (в полезностни единици), която се съдържа в тези обеми. С $RTU_p(q_u)$ е означена **функцията на относителната обща полезност на продукта**. Тъй като в тази област действа законът за намаляващата пределна полезност, втората производна на тази функция е отрицателна величина (докато първата ѝ производна е положителна).

Относителна обща полезност на продукта
(полезностни единици)

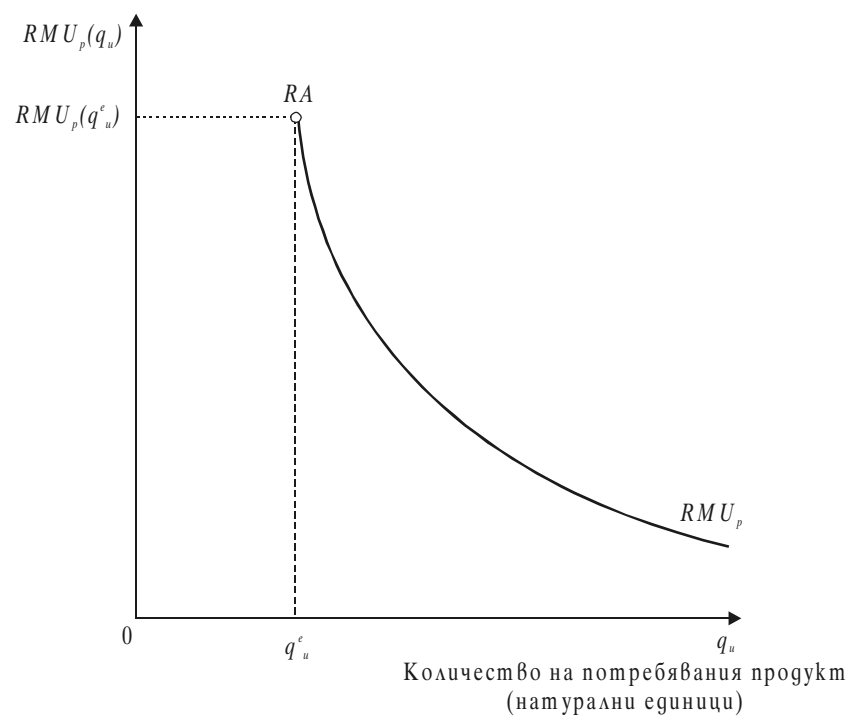
Фиг. 8. Крива на относителна обща полезност на продукта

Началото на кривата RTU_p лежи на абсцисната ос, но не съвпада с координатното начало. Нейното начало е точката q_u^e . Величината q_u^e е **екзистенциалният продукт** – това е продуктът, чието потребление осигурява биологичното оцеляване на индивида. Потребление под равнището на екзистенциалния продукт не е възможно и затова и не формира каквато и да е било относителна обща полезност. Ето защо при обем на продукта от q_u^e натурални единици се формира

относителна екзистенциална обща полезност на продукта $RTU_p(q_u^e)$, която е равна на нула, т.е. $RTU_p(q_u^e) = 0$. От този момент нататък (когато $q_u > q_u^e$) кривата на относителната обща полезност има положителен наклон и започва да нараства с нарастването на q_u , но с намаляващи темпове, като първоначалните равнища на относителната пределна полезност $RMU_p(q_u)$ са относително високи. Използването в икономическия анализ на кривата на относителната обща полезност води до същите изводи, до каквито достига и използването в този анализ на кривата на абсолютната обща полезност на продукта.

От своя страна намаляващата относителна пределна полезност $RMU_p(q_u)$ (изведена от функцията на еднопроводовата обща полезност) е изобразена на фиг. 9 под формата на **крива на относителната пределна полезност на продукта** RMU_p , където q_u отново е скаларна величина и представлява количеството на потребление от индивида продукт. Кривата на относителната пределна полезност е снижаваща се и има отрицателен наклон към координатните оси.

Относителна пределна полезност на продукта
(полезностни единици)

Фиг. 9. Крива на относителната пределна полезност на продукта

Тя представлява множество от точки на зависимостта (съответствията) между количествата на притежавания и потребление от индивида продукт q_u (в

натурални единици) и равнищата на неговата (на продукта) относителна пределна полезност (в полезностни единици) RMU_p . С $RMU_p(q_u)$ е означена **функцията на относителната пределна полезност на продукта**. Поради действието на закона за намаляващата пределна полезност първата производна на тази функция е отрицателна величина. Кривата RMU_p започва от точката RA с координати q_u^e и $RMU_p(q_u^e)$, където $RMU(q_u^e)$ е **относителната екзистенциална пределна полезност на продукта**. Тя е относителната индивидуална пределна полезност на екзистенциалния индивидуален продукт q_u^e . След точката RA (когато $q_u > q_u^e$) относителната пределна полезност започва да намалява с нарастването на q_u . Използването в икономическия анализ на кривата на относителната пределна полезност води до същите изводи, до каквито достига и използването в този анализ на кривата на абсолютната пределна полезност на продукта.

2. Релативистична теория на стойността

След релативистичната теория на полезността трябва да бъде разгледана и **релативистичната теория на стойността**. *Релативистичната теория на стойността представя стойността на продуктите (в т.ч. общата и пределната) в относителни величини и изследва зависимостите както помежду им, така и между тях и другите икономически категории, явления и процеси*. От тази гледна точка разгледаните преди понятия за стойностни способности и стойност на продуктите (обща и пределна) сега се представят като абсолютни стойностни способности и абсолютна стойност на продуктите. Тази теория работи с понятията **относителни стойностни способности** и **относителна стойност на продуктите** RV_p . *Относителната стойност на продуктите може да бъде разбрана само върху основата на понятието за относителни стойностни способности*. Ето защо се спираме най-напред на тях.

Относителни стойностни способности на индивида

Относителните величини на различните видове абсолютни стойностни способности или, което е същото, различните видове относителни стойностни способности представляват съотношенията между съответните абсолютни стойностни способности и абсолютните максимални (абсолютните разумни) стойностни способности. От това следва, че различните видове абсолютни стойностни способности са производенията на съответните относителни стойностни способности с абсолютните максимални (абсолютните разумни) стойностни способности. Относителните максимални (т.е. относителните разумни) стойностни способности са винаги равни на единица. Това положение е израз на равнопоставеността на всеки индивид в обществото, когато става дума за неговите относителни разумни способности, макар неговите абсолютни разумни способности да са строго индивидуални и различни. Под относителни стойностни способности трябва да се разбират производителните способности, измерени (и представени) в относителни стойностни единици. *Относителните стойностни способности са из-*

разени от относителната обща стойност, съдържаща се в набора от продукти, в които се обективизират способностите на индивида, който ги произвежда, т.е. които са произведени чрез прилагането на тези способности. Относителните стойностни способности са стойностите на продуктите, измерени (и представени) с относителните полезностни единици, с които се измерва относителната стойност на произвежданите от дадения индивид блага.

Това дава основание да се въведат и следните понятия в рамките на относителните стойностни способности:

1. **Относителни желани стойностни способности** или, което е същото, **относителни пълни стойностни способности** – RTV^* . Те са отношението между абсолютните желани (абсолютните пълни) стойностни способности и абсолютните максимални (абсолютните разумни) стойностни способности, т.е. $RTV^* = RTV^*/RTV'$. Обичайно величината RTV^* е по-голяма от единица.

2. **Относителни минимални стойностни способности** или, което е същото, **относителни нормални стойностни способности** – RTV^o . Те са отношението между абсолютните минимални (абсолютните нормални) стойностни способности и абсолютните максимални (абсолютните разумни) стойностни способности, т.е. $RTV^o = ATV^o/ATV'$. Величината RTV^o е обичайно по-малка от единица.

3. **Относителни максимални стойностни способности** или, което е същото, **относителни разумни стойностни способности** – RTV' . Те са отношението на абсолютните максимални (абсолютните разумни) стойностни способности със самите себе си, т.е. $RTV' = ATV'/ATV' = 1$. Величината $RITV'$ е винаги равна на единица. При това $RITV' < RITV^*$.

4. **Относителни необходими стойностни способности** или, което е същото, **относителни възпроизводствени стойностни способности**. Те са отношението между абсолютните необходими (абсолютните възпроизводствени) стойностни способности и абсолютните максимални (абсолютните разумни) стойностни способности и обхващат интервала между относителните минимални (относителните нормални) и относителните максимални (относителните разумни) стойностни способности, т.е. между RTV^o и RTV' включително.

5. **Относителни ненормални стойностни способности**. Те са отношението между абсолютните ненормални стойностни способности и абсолютните максимални (абсолютните разумни) стойностни способности. Те са по-ниски от относителните нормални стойностни способности, т.е. по-малки са от RTV^o , и обхващат интервала от относителните екзистенциални до относителните нормални стойностни способности, без да включват последните.

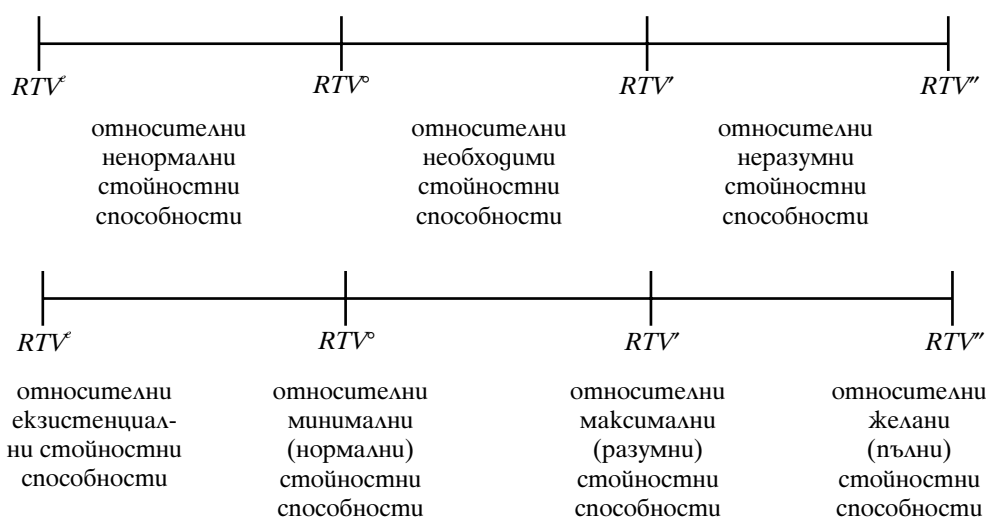
6. **Относителни екзистенциални стойностни способности** – RTV^e . Те са отношението между абсолютните екзистенциални стойностни способности и абсолютните максимални (абсолютните разумни) индивидуални стойностни способности и са равни на **относителната постоянна обща стойност на продуктите** $RFTV_p$, т.е. $RTV^e = RFTV$. При прилагането на относителните екзистенциални стойностни способности обемът на произвеждания от индивида продукт е нулев, т.е. $RTV^e = RTV(0) = RFTV$.

7. **Относителни неразумни стойностни способности**. Те са отношението между абсолютните неразумни индивидуални стойностни способности и абсо-

лютните максимални (абсолютните разумни) стойностни способности. По-големи са от относителните разумни стойностни способности, т.е. по-високи са от RTV' , и достигат до относителните желани (относителните пълни) стойностни способности, т.е. до RTV'' .

Разгледаните по-горе равнища на относителните стойностни способности на производителя (както еднородни, така и многопродуктови) могат да бъдат представени в **скалата на относителните стойностни способности**, показана на фиг. 10.

При постоянни други условия абсолютните максимални (абсолютните разумни) стойностни способности са постоянна величина (за дадения индивид). *Ето защо съотношенията между различните видове относителни стойностни способности (на дадения индивид) са равни на съотношенията между съответните им абсолютни стойностни способности (на същия индивид).*

Фиг. 10. Скала на относителните стойностни способности

Относителни стойности на продуктите

Относителната стойност на продуктите – RV_p , е абсолютната им стойност, изразена в относителни стойностни единици. Както видяхме, относителните стойностни единици са конституирани чрез съотношенията между различните видове абсолютни стойностни способности, от една страна, и абсолютните максимални (абсолютните разумни) стойностни способности, от друга. *Изобщо относителните стойностни единици са частното между абсолютните стойностни единици и абсолютните максимални (абсолютните разумни) стойностни способности, от което следва, че относителните стойностни способности са произведението на съответстващите им абсолютни стойностни способности с относителните стойностни единици.*

Видовете относителна стойност са: **относителна обща стойност на продуктите** – $RTV_p = RTV_p(q_v)$, и **относителна пределна стойност на продукта** – $RMV_p = RMV_p(q_v)$. За тях са валидни следните твърдения:

1. Относителната обща стойност RTV_p е съотношението между абсолютната обща стойност и размера на абсолютните максимални (абсолютните разумни) стойностни способности или, което е същото, това е произведението на абсолютната обща стойност с относителните стойностни единици. Относителната обща стойност е общият размер на съдържащата се относителна стойност в комбинацията q_v от произвеждани от индивида продукти (в целите им обеми). Тя е ускорено нарастваща, тъй като при увеличаване на произвеждания индивидуален продукт q_v действа законът за нарастващата пределна стойност.

2. Относителната пределна стойност RMV_p е съотношението между абсолютната пределна стойност и размера на абсолютните максимални (абсолютните разумни) стойностни способности или, което е същото, това е произведението на абсолютната пределна стойност с относителните стойностни единици. Относителната пределна стойност на даден продукт е частният прираст на относителната обща стойност на цялата комбинация от създавани от производителя продукти, породен от нарастването с една натурална единица на дадения продукт. Или още: тя е съотношението между частното диференциално нарастване на относителната обща стойност на комбинацията от продукти и частното диференциално нарастване на количеството на дадения продукт. Изобщо относителната пределна стойност е първата частна производна на относителната обща стойност. Тя нараства с увеличаването на произвеждания индивидуален продукт q_v , тъй като действа законът за нарастващата пределна стойност.

Тъй като (както вече се посочи) при постоянни други условия абсолютните максимални (абсолютните разумни) стойностни способности са постоянна величина (за дадения индивид), *съотношенията между различните видове относителни стойности (обща и пределна) са равни на съотношенията между различните видове абсолютни стойности (обща и пределна)*. За относителните стойности са валидни същите закони и закономерности, които са валидни и за абсолютните стойности, в т.ч. и законът за нарастващата пределна стойност. Така че законът за нарастващата пределна стойност е закон както за нарастващата абсолютна, така и за нарастващата относителна пределна стойност.

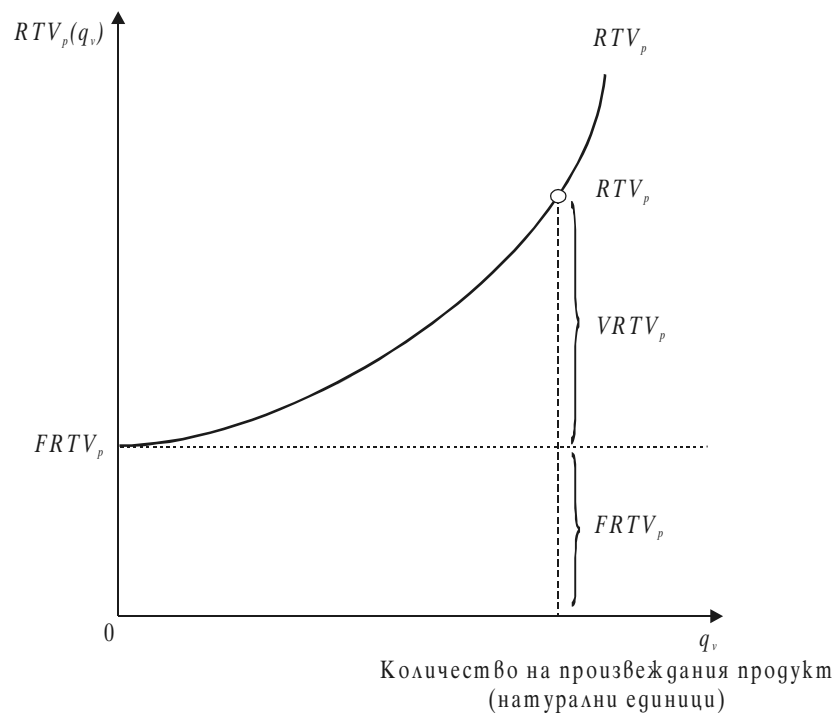
Криви на относителната обща и пределна стойност на продукта

При разработването на теорията както на абсолютната, така и на относителната стойност на продуктите също се предполага, че произвежданите блага са безкрайно делими. Това позволява да бъдат построени непрекъснати криви на относителната обща и относителната пределна стойност на дадения продукт.

Ускореното нарастване на относителната обща стойност $RTV_p(q_v)$, когато производителският набор съдържа само един вид продукт (т.е. при еднoproдуктови индивидуални способности), е илюстрирано на фиг. 11 под формата на **крива на относителната обща стойност на продукта** RTV_p , където q_v е скаларна

величина и представлява количеството на произвеждания от индивида продукт. Кривата RTV_p е ускорено нарастваща с положителен наклон и представлява множеството от точки, всяка една от които показва съответствието между индивидуалния обем на даден вид произвеждан продукт q_v (в натурални единици) и общия размер на относителната стойност $RTV_p(q_v)$, която се съдържа в този обем. С $RTV_p(q_v)$ е означена **функцията на относителната обща стойност на продукта**. Тъй като в тази област действа законът за нарастващата пределна стойност, първата и втората производна на функцията на относителната обща стойност са положителни.

Относителна обща стойност на продукта
(стойностни единици)

Фиг. 11. Крива на относителната обща стойност на продукта

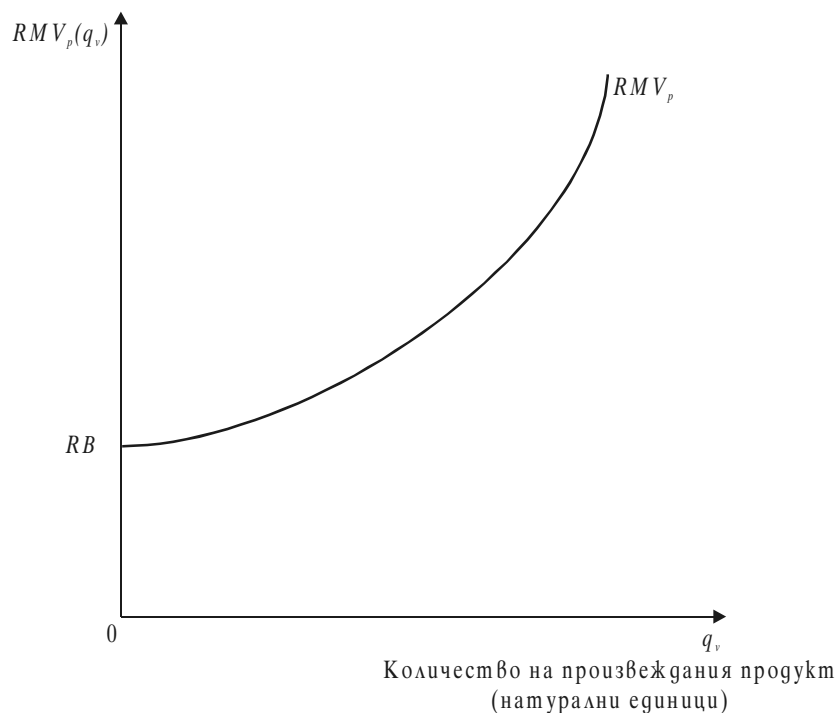
Според автора началото на кривата на относителната обща стойност на продукта RTV_p , което е точката $FRTV_p$, започва от ординатната ос, но не съвпада с координатното начало. Величината $FRTV_p$ ще наречем **постоянна относителна обща стойност на продукта**. Тя е такава относителна величина на производителните способности, които индивидът трябва да приложи и изразходва, за да се подготви да произвежда (да придобие и натрупа професионален опит, да подготви работното място за труд, да извърши технологични операции

за поддържане на производствената система дори когато няма никакъв производствен процес и т.н.).

При нулев обем на индивидуалното производство ($q_v = 0$) относителната обща стойност на продукта е равна на неговата относителна постоянна обща стойност ($RTV_p = FRTV_p$). След започване на производствения процес (когато $q_v > 0$) относителната обща стойност започва ускорено да нараства над величината $FRTV_p$, като първоначалните равнища $RMV_p(q_v)$ на относителната пределна стойност са относително по-ниски. Това показва, че относителната обща стойност RTV_p е сума от две съставки: постоянна относителна обща стойност $FRTV_p$ и **променлива относителна обща стойност на продукта** $VRTV_p$. Променливата относителна обща стойност на продукта нараства с нарастването на обема на производството. Използването в икономическия анализ на кривата на относителната обща стойност на продукта води до същите изводи, до каквито достига и използването в този анализ на кривата на абсолютната обща стойност.

От своя страна функцията на нарастващата относителна пределна стойност $RMV_p(q_v)$ е изобразена на фиг. 12 под формата на **крива на относителната пределна стойност на продукта** RMV_p , където q_v отново е скаларна величина и

Относителна пределна стойност на продукта
(стойностни единици)

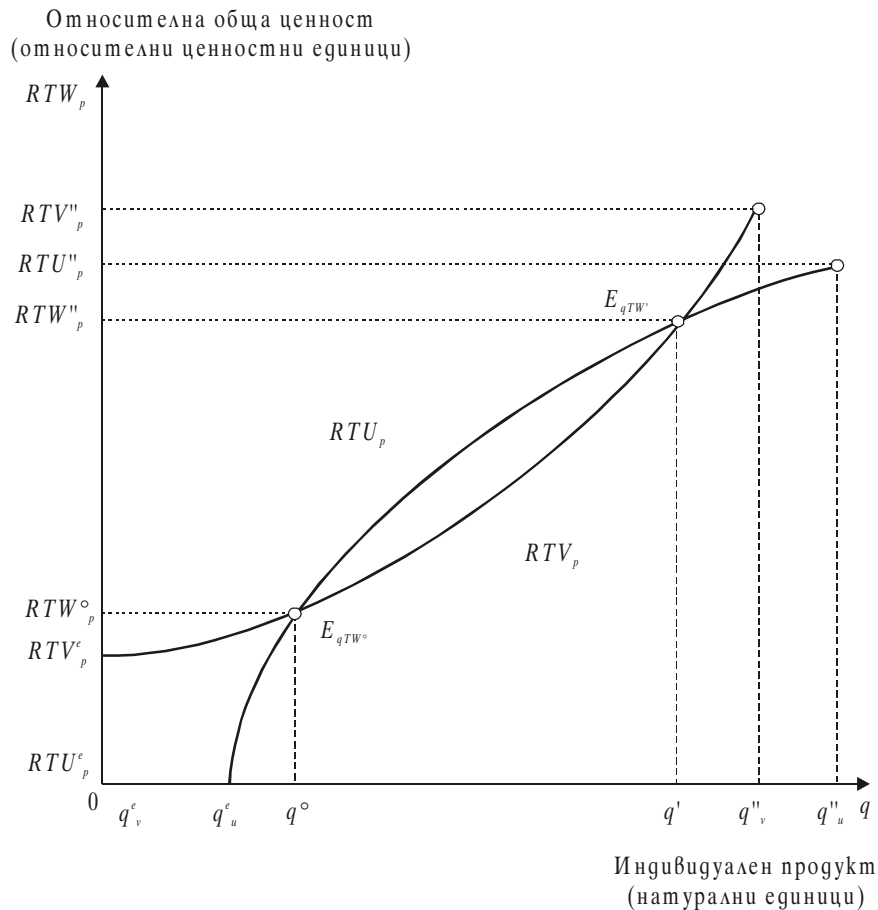
Фиг. 12. Крива на относителната пределна стойност на продукта

представлява количеството на произвеждания от индивида продукт. Кривата на пределната стойност е нарастваща и има положителен наклон към координатните оси. Тя представлява множество от точки на зависимостта (съответствията) между количествата на произвеждания от индивида продукт q_v (в натурални единици) и равнищата на неговата (на продукта) относителна пределна стойност $RMV(q_v)$ (в стойностни единици). С $RMV_p(q_v)$ е означена **функцията на относителната пределна стойност на продукта**. Поради действието на закона за нарастващата пределна стойност първата производна на тази функция е положителна величина. Кривата RMV_p започва от точката RB , лежаща върху ординатната ос, с координати $q_v^e = 0$ и $RMV_p(q_{ev}) = RMV_p(0)$, където $RMV_p(q_v^e) = RMV_p(0)$ е **относителната екзистенциална пределна стойност на продукта**. Величината $RMV_p(q_v^e)$ е относителната пределна стойност на екзистенциалния индивидуален продукт q_v^e , който има безкрайно малък обем. След точката RB (когато $q_v > q_v^e$) относителната пределна стойност започва да нараства с нарастването на q_v . Използването в икономическия анализ на кривата на относителната пределна стойност води до същите изводи, до каквито достига и използването в този анализ на кривата на абсолютната пределна стойност.

3. Ценностно икономическо поведение на индивида

Чрез притежаването и потреблението на определено количество продукт (респ. продукти) съобразно субективните си потребителски предпочитания **индивидът формира** (при постоянни други условия) определено равнище на абсолютната и относителната обща и пределна полезност $ATU_p(q_u)$, $AMU_p(q_u)$, $RTU_p(q_u)$ и $RMU_p(q_u)$ на този продукт (респ. на тези продукти). Това негово действие ще наречем **полезностно поведение на индивида**. *При едноподуктов анализ* то е описано от кривите на абсолютната и относителната обща и пределна полезност на продукта ATU_p , AMU_p , RTU_p и RMU_p . **Полезностното поведение на индивида е субективно полезностно поведение, което се мотивира и конституира при определена заобикаляща го обществена и природна среда**. Чрез производството на определено количество продукт (респ. продукти) съобразно субективните си производителски предпочитания **индивидът формира** (при постоянни други условия) определено равнище на абсолютната и относителната обща и пределна стойност $ATV_p(q_v)$, $AMV_p(q_v)$, $RTV_p(q_v)$ и $RMV_p(q_v)$ на този продукт (респ. на тези продукти). Това негово действие ще наречем **стойностно поведение на индивида**. *При едноподуктов анализ* то е описано от кривите на абсолютната и относителната обща и пределна стойност на продукта ATV_p , AMV_p , RTV_p и RMV_p . **Стойностното поведение на индивида е субективно стойностно поведение, което също се мотивира и конституира при определена заобикаляща го обществена и природна среда**. В своята общност полезностното и стойностното поведение образуват **ценностното икономическо поведение на индивида**. То е общо поня-

тие за полезностно или стойностно поведение на индивида, които са негови частни случаи (т.е. негови разновидности).

Фиг. 13. Обща схема на ценностното (стойностното и полезностното) икономическо поведение на индивида

Ценностното икономическо поведение може да бъде представено и с помощта на относителната полезност и стойност. Затова на фиг. 13 са експонирани едновременно кривата на относителната обща полезност RTU_p [която представя функцията $RTU_p(q_u)$] и кривата на относителната обща стойност RTV_p [която представя функцията $RTV_p(q_v)$] на продукта при един и същ конкретен индивид. Както вече беше посочено, кривата RTU_p е възходяща с положителен наклон, но със забавено нарастване, тъй като действа законът за намаляващата пределна полезност [втората производна на функцията $RTU_p(q_u)$ е отрицателна], а кривата RTV_p е възходяща с положителен наклон, но с ускорено нарастване, тъй като действа законът за нарастващата пределна полезност [втората про-

изводна на функцията $RTV_p(q_v)$ е положителна]. Така получената фигура авторът ще нарича **обща схема на ценностното икономическо поведение на индивида**.

*В общата схема на ценностното икономическо поведение на индивида се открояват две точки на пресичане на кривата на относителната обща полезност RTU_p и кривата на относителната обща стойност RTV_p . Това са точките E_{qTW}° и E_{qTW}' единствените точки, при които едновременно настъпва изравняване, **първо**, между произведения и потребения индивидуален продукт и, **второ**, между относителната обща полезност и относителната обща стойност на продукта. Тоест при тях едновременно са налице изравнен индивидуален продукт и изравнена относителна обща ценност на продукта. **Следователно това са точките на ценностното икономическо равновесие на индивида**.*

Абсциси на точките E_{qTW}° и E_{qTW}' съответно са **изравненият нормален индивидуален продукт q°** , който едновременно е равен на нормалните индивидуални продуктови потребности q_u° и нормалните продуктови способности q_v° , и **изравненият разумен индивидуален продукт q'** , който едновременно е равен на разумните индивидуални продуктови потребности q'_u и на разумните продуктови способности q'_v . Следователно $q^{\circ} = q_u^{\circ} = q_v^{\circ}$ и $q' = q'_u = q'_v$. Ординати на точките E_{qTW}° и E_{qTW}' съответно са **изравнената относителна нормална обща ценност на продукта RTW°** , която едновременно е равна на относителните нормални полезностни потребности RTU° и относителните нормални стойностни способности RTV° , и **изравнената относителна разумна обща ценност на продукта RTW'** , която едновременно е равна на относителните разумни полезностни потребности RTU' и на относителните разумни стойностни способности RTV' . Следователно $RTW^{\circ} = RTU_u^{\circ} = RTV_v^{\circ}$ и $RTW' = RTU'_u = RTV'_v$.

Минимално общоценностно икономическо равновесие на индивида

Както се посочи по-горе, координати на първата точка E_{qTW}° на пресичане на кривите RTV_p и RTU_p са: първо, изравненият нормален индивидуален продукт q° (т.е. продуктът, който едновременно е равен на нормалните продуктови потребности q_u° и на нормалните продуктови способности на индивида q_v° , т.е. $q^{\circ} = q_u^{\circ} = q_v^{\circ}$) и, второ, изравнената относителна нормална обща ценност на продукта RTW_p° (която едновременно е равна на относителните нормални полезностни потребности RTU° и на относителните нормални стойностни способности на индивида RTV° , т.е. $RTW^{\circ} = RTU_u^{\circ} = RTV_v^{\circ}$).

Това означава, че при точката E_{qTW}° :

Първо, частта от стойностните способности (определена върху основата на нормалните стойностни производителни способности), които индивидът е изразходвал за производството на продукт в обем от q_v° натурални единици, става равна на частта от полезностните потребности (определена върху основата на нормалните полезностни потребителни потребности), които индивидът е задоволил с притежаването и потреблението на същия обем продукт $q_u^{\circ} = q_v^{\circ}$.

Второ, частта от продуктовете способности (определена върху основата на нормалните продуктови производителни способности), които индивидът е изразходвал при създаването на относителната обща стойност на продукта в обем от RTV_p° стойностни единици, става равна на частта от полезностните потребности (определена върху основата на нормалните продуктови потребителни потребности), които индивидът е задоволил с индуцирането на същата по размери относителна обща полезност на продукта $RTU^\circ = RTV^\circ$.

Това показва, че при точката $E_{q_{pw}}^\circ$ индивидът може икономически да се самопроизвежда самостоятелно, при което:

Първо, получената относителна обща полезност на продукта е достатъчна, за да бъдат възпроизведени изразходваните относителни стойностни способности на индивида (значи и неговите абсолютни стойностни способности), при което обаче не остава излишък от относителна обща полезност на продукта (значи и от абсолютна обща полезност на продукта), който да послужи като източник за разширено възпроизвеждане на неговите стойностни способности, а оттам и на неговите полезностни потребности¹.

Второ, произведеният индивидуален продукт е достатъчен за потреблението на индивида, т.е. достатъчен да бъдат възпроизведени изразходваните от него продуктови способности, при което обаче не остава излишък от произведения индивидуален продукт, който да послужи като източник за разширено възпроизвеждане на неговите продуктови способности, а оттам и на неговите продуктови потребности.

Такова състояние при точката $E_{q_{pw}}^\circ$ може да се нарече **минимално общоценностно икономическо равновесие на индивида**, а точката $E_{q_{pw}}^\circ$, в която то се установява, – **точка на минималното общоценностно икономическо равновесие на индивида**.

Максимално общоценностно икономическо равновесие на индивида

Отново да съсредоточим вниманието си върху фиг. 1. Координати на втората точка $E_{q_{pw}}'$ на пресичане на кривите RTV_p и RTU_p са изравненият разумен индивидуален продукт q' (който едновременно е равен на разумните продуктови потребности q'_u и на разумните продуктови способности на индивида q'_v , т.е. $q' = q'_u = q'_v$) и изравнената относителна разумна обща ценност на продукта RTW_p (която едновременно е равна на относителните разумни полезностни потребности RTU_p и на относителните разумни стойностни способности на индивида RTV_p , т.е. $RTW_p = RTU_p = RTV_p$).

Това означава, че при точката $E_{q_{pw}}'$:

Първо, частта от стойностните способности (определена върху основата на разумните стойностни производителни способности), които индивидът е изразходвал за производството на продукт в обем от q'_v натурални единици, става

¹ Изразите „обща полезност“ и „обща стойност“ акцентират върху положението, че наред с тях съществуват и други разновидности на полезността и стойността – пределната полезност и пределната стойност, и от които те трябва да бъдат разграничавани.

равна на частта от полезностните потребности (определена върху основата на разумните полезностни потребителни потребности), които индивидът е задоволил с притежаването и потреблението на същия обем продукт $q'_u = q'_v$.

Второ, частта от продуктовете способности (определена върху основата на разумните продуктови производителни способности), които индивидът е изразходвал при създаването на относителна обща стойност в обем от RTV'_p стойностни единици, става равна на частта от продуктовете потребности (определена върху основата на разумните продуктови потребителни потребности), които индивидът е задоволил с индуцирането на същата по размери относителна обща полезност на продукта $RTU'_p = RTV'_p$.

Това показва, че при точката E_{qtw}' индивидът може отново икономически да се самовъзпроизвежда самостоятелно, при което:

Първо, получената относителна обща полезност на продукта е достатъчна, за да бъдат възпроизведени изразходваните относителни стойностни способности на индивида (значи и неговите абсолютни стойностни способности), при което обаче не остава излишък от относителна обща полезност на продукта (значи и от абсолютна обща полезност на продукта), който да послужи като източник за разширено възпроизвеждане на неговите стойностни способности, а оттам и на неговите полезностни потребности, но при база, която е по-висока от тази при точката на минималното равновесие E_{qtw}^0 .

Второ, произведеният индивидуален продукт е достатъчен за потреблението на индивида, т.е. достатъчен, за да бъдат възпроизведени изразходваните от него продуктови способности, при което обаче не остава излишък от произведения продукт, който да послужи като източник за разширено възпроизвеждане на неговите продуктови способности, а оттам и на неговите продуктови потребности, но при база, която отново е по-висока от тази при точката на минималното равновесие E_{qtw}^0 .

Такова състояние при точката E_{qtw}' може да се нарече **максимално общоценностно икономическо равновесие на индивида**, а точката E_{qtw}' , в която то се установява, – **точка на максималното общоценностно икономическо равновесие на индивида**.

* * *

Ценностното икономическо поведение може да бъде наречено още **общоценностно икономическо поведение на индивида**, тъй като изразява неговата дейност по формирането на общата полезност и общата стойност. Извън този контекст стои пределноценностното икономическо поведение, което изразява дейността на индивида по формирането на пределната полезност и пределната стойност. *Именно анализът на общоценностното икономическо поведение на индивида (а по-късно и на неговото пределноценностно икономическо поведение) довеждат до фундаменталния извод, че в ралките на обосноваваните от автора релативистични теории на стойността и полезността могат да бъдат изведени такива основни икономически категории и понятия, като принадлежа продукт (в т.ч. общ и пределен принадлежа продукт), принадлежа стойност на продукта (в т.ч. обща и пределна принадлежа стойност), принадлежа полезност на продукта (в т.ч. обща и пределна принадлежа полезност) и принадлежа ценност на продукта (в т.ч. обща и*

пределна принадлежна ценност. Този анализ разкрива и възможността с помощта на релативистичната теория да се изведат индивидуалните криви на търсенето и предлагането на продуктовия пазар и кривите на предлагането на трудовия пазар.

IV. ПРИНАДЕН ПРОДУКТ, ПРИНАДЕНА ПОЛЕЗНОСТ И ПРИНАДЕНА СТОЙНОСТ В РЕЛАТИВИСТИЧНАТА ТЕОРИЯ НА ПОЛЕЗНОСТТА И СТОЙНОСТТА

В този раздел е направен опит да се изведат понятията принадлежен продукт, принадлежна полезност (това понятие се въвежда за първи път тук) и принадлежна стойност в микроикономиката с помощта на релативистичната теория на полезността и стойността, чиито изходни положения са разработени от автора в предходното изложение. Основната му цел е да докаже, че в икономическия живот съществуват принадлежен продукт, принадлежна полезност и принадлежна стойност и че те са напълно съвместими със съвременната икономическа теория (икономикса) и затова трябва да бъдат включени в нея. Марксовата теория за принадлежния продукт и принадлежната стойност е само частен случай на обосноваваната тук теза. С помощта на тази теза по-нататък става възможно да се обосноват и такива понятия, като пределен принадлежен продукт, пределна принадлежна полезност и пределна принадлежна стойност.

1. Принадена полезност и принадлежна стойност

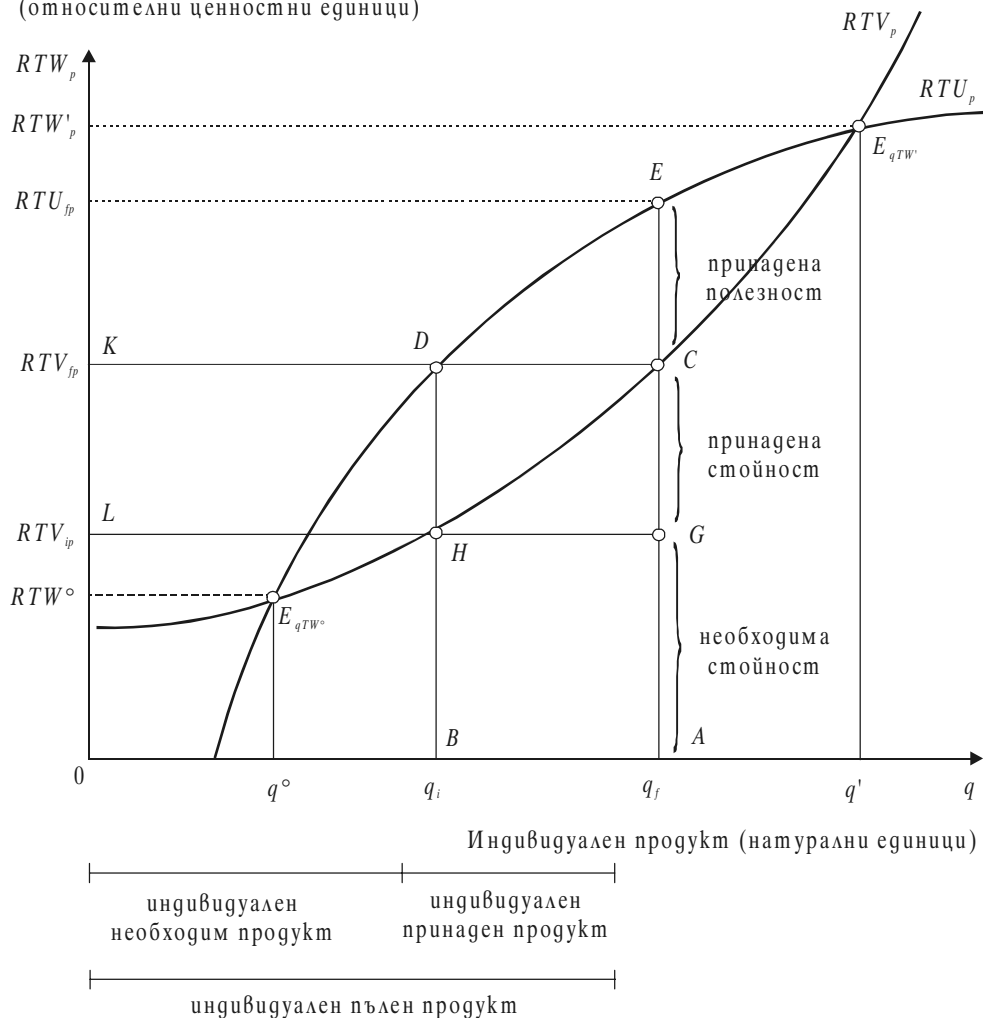
По-нататък вниманието в настоящия анализ се насочва предимно към изобразената на фиг. 14 централна област на необходимото ценностно икономическо поведение на индивида, ограничена от кривите на относителната обща стойност на продукта RTV_p и относителната обща полезност на продукта RTU_p , от една страна, и точките на минималното и максималното общоценностно икономическо равновесие на индивида $E_{q_{pw}}^o$ и $E_{q_{pw}}^i$, от друга. Това обхваща точките от схемата на ценностното (стойностното и полезностното) икономическо поведение на индивида, чиито абсциси са равни или по-големи от q^o , но са по-малки или равни на q^i , и чиито ординати са равни или по-големи от RTW^o , но са по-малки или равни на RTW^i .

Обща принадлежна полезност на продукта

Нека да се приеме, че през определената единица от време (т.е. през периода на един цикъл на ценностното икономическо поведение) индивидът е произвел продукт в размер на q_f натурални единици ($q^o < q_f < q^i$). Неговият обем е равен на дължината на отсечката OA . Този обем на индивидуалния продукт има относителна обща полезност в размер на RTU_{fp} относителни полезностни единици [където $RTU_{fp} = RTU_p(q_f)$], равна на дължината на отсечката AE (където съответстващата на q_f точка E лежи върху кривата RTU_p) и относителна обща стойност в размер на RTV_{fp} относителни стойностни единици [където $RTV_{fp} = RTV_p(q_f)$], равна на дължината на отсечката AC (където съответстващата на q_f точка C лежи вър-

ху кривата RTV_p). Може да се забележи, че когато $q^\circ < q_f < q'$, *относителната обща полезност е по-голяма от относителната обща стойност на продукта*. Това твърдение е елементарно, но то има фундаментално значение за икономиката. *То означава, че частта от относителните стойностни необходими способности, които индивидът е изразходвал, за да произведе дадено количество продукт, е по-малка от частта от относителните полезностни необходими потребности, които индивидът може да задоволи със същото количество от този продукт. Остава излишък от полезност, който може да се използва за възстановяването (и възпроизводството) на по-големи по размер стойностни способности, които впоследствие да бъдат приложени за производството на по-голямо количество продукт в сравнение с първоначалното.*

Относителна обща ценност на продукта
(относителни ценностни единици)

Фиг. 14. Индивидуален принадлежен продукт, относителна обща принадлежна полезност и относителна обща принадлежна стойност на продукта

Посоченият излишък от полезност авторът нарича **относителна обща принадена полезност на продукта** $RTSU_p(q_f)$ (на продукта q_f). *Принадената полезност е полезност в повече, т.е. над онова количество полезност, което е достатъчно, за да се възпроизведат способностите, необходими за производството на първоначалното количество на продукта (на продукта q_f).* Относителната обща принадена полезност $RTSU_p(q_f)$ е равна на дължината на отсечката CE , т.е. на разликата между относителната обща полезност $RTU_p(q_f)$ и относителната обща стойност $RTV_p(q_f)$ на едно и също изравнено количество продукт:

$$(13) \quad RTSU_p(q_f) = RTU_p(q_f) - RTV_p(q_f) .$$

Изобщо

$$(14) \quad RTSU_p(q) = RTU_p(q) - RTV_p(q) .$$

Произведението на относителната обща принадена полезност $RTSU_{fp}$ с абсолютните разумни полезностни потребности ATU представлява (е равно на) **абсолютната обща принадена полезност на продукта** $ATSU_p(q_f)$ (на продукта q_f). Последната е изразена в абсолютни полезностни единици и затова може да бъде сравнявана с абсолютната обща и пределна полезност на този продукт, но не може да бъде сравнявана с неговата абсолютна и пределна обща стойност (за разлика от относителната обща принадена полезност, която може да бъде сравнявана не само с неговата относителна обща и пределна полезност, но и с неговата относителна обща и пределна стойност).

От това следва, че абсолютната обща принадена полезност $ATSU_p(q_f)$ е разликата между абсолютната обща полезност $ATU_p(q_f)$ и абсолютната обща стойност $ATV_p(q_f)$ на едно и също изравнено количество продукт:

$$(15) \quad ATSU_p(q_f) = ATU_p(q_f) - ATV_p(q_f) .$$

Изобщо

$$(16) \quad ATSU_p(q) = ATU_p(q) - ATV_p(q) .$$

Обща необходима полезност на продукта

Ако от относителната обща полезност $RTU_p(q_f)$ на продукта q_f бъде извадена неговата относителна обща принадена полезност $RTSU_p(q_f)$, се получава разлика, която може да се нарече **относителна обща необходима полезност на продукта**¹ $RTIU_p(q_f)$ (на продукта q_f). Това е дължината на отсечката AC . Следователно

¹ Определението необходим, което тук се използва при формулирането на понятията за необходима полезност (по-нататък – и на понятието необходима стойност), не трябва да се смесва с аналогичното определение, което се използва при формулирането на поня-

$$(17) \quad RTIU_p(q_f) = RTU_p(q_f) - RTSU_p(q_f) .$$

Изобщо

$$(18) \quad RTIU_p(q) = RTU_p(q) - RTSU_p(q) .$$

Относителна обща необходима полезност на дадено количество продукт е онази част от неговата обща полезност, която е необходима за възстановяването и възпроизводството на такива стойностни способности на индивида, при чието прилагане може да се произведе отново същото количество продукт (продукта q_f).

Произведението на относителната обща необходима полезност $RTIU_p$ с абсолютните разумни полезностни потребности ATU представлява (е равно на) **абсолютната обща необходима полезност на продукта $ATIU_p(q_f)$** (на продукта q_f). Последната е изразена в абсолютни полезностни единици и затова също може да бъде сравнявана с абсолютната обща и пределна полезност, но не може да бъде сравнявана с абсолютната и пределна обща стойност (за разлика от относителната обща необходима полезност, която може да бъде сравнявана не само с относителната обща и пределна полезност, но и с относителната обща и пределна стойност на продукта).

От това следва, че абсолютната обща необходима полезност $ATIU_p(q_f)$ е разликата между абсолютната обща полезност $ATU_p(q_f)$ и абсолютната обща принадена полезност $ATSU_p(q_f)$ на продукта:

$$(19) \quad ATIU_p(q_f) = ATU_p(q_f) - ATSU_p(q_f) .$$

Изобщо

$$(20) \quad ATIU_p(q) = ATU_p(q) - ATSU_p(q) .$$

Обща пълна полезност на продукта

Горните твърдения показват, че относителната обща полезност RTU_p на даден продукт е равна на сумата от относителната обща необходима полезност $RTIU_p$ и относителната обща принадена полезност $RTSU_p$ на този продукт. В това ѝ качество относителната обща полезност RTU_p се представя (изглежда) като **относителна обща пълна полезност на продукта $RTFU_p(q_f) = RTU_p(q_f)$** (на продукта q_f). Изобщо $RTFU_p = RTIU_p + RTSU_p$. Аналогично на това, абсолютната обща полезност ATU_p на даден продукт е равна на сумата от абсолютната обща необходима полезност $ATIU_p$ и абсолютната обща принадена полезност $ATSU_p$ на този продукт. В това ѝ качество абсолютната обща полезност се представя

тията за необходими полезностни и продуктови потребности и за необходими стойностни и продуктови способности (защото съвпадението помежду им е случайно).

(изглежда) като **абсолютна обща пълна полезност на продукта** $ATFU_p(q_f) = ATU_p(q_f)$ на продукта q_f . Изобщо $ATFU_p = ATIU_p + ATSU_p$.

За читателя става ясно, че относителната обща необходима полезност $RTIU_p$ на продукта (дължината на отсечката AC), която е само част от неговата относителна обща пълна полезност $RTFU_p$ (дължината на отсечката AE), е равна на целия размер на относителната обща стойност RTV_p на този продукт (отново дължината на отсечката AC).

Индивидуален пълен продукт и индивидуален необходим продукт

Следващата стъпка в този анализ е читателят да обърне внимание на точките C , D и K , които лежат на една и съща водоравна линия (фиг. 14). Тази линия отбелязва ординатата RTV_{fp} (дължината на отсечката AC, равна на отсечката OK), която е относителната обща стойност RTV_{fp} на продукта q_f (според точка C , лежаща на кривата RTU_p). Същата тази права обаче пресича и кривата RTU_p в точката D . Това означава, че ординатата RTV_{fp} е равна на ординатата RTU_{ip} (дължината на отсечката BD, равна на отсечката OK), която е относителната обща полезност RTU_{ip} на един друг по размер продукт, означен с q_i в точка B . Величината $RTV_{fp} = RTU_{ip}$ представлява изравнена относителна обща ценност, но *отнасяща се до различни по обем продукти*: относителната обща стойност на продукта q_f и относителната обща полезност на продукта q_i .

Смисълът на равенството $RTV_{fp} = RTU_{ip}$ е, че частта от приложените (изразходваните) относителни стойностни способности е равна на частта от задоволените полезностни потребности. Това от своя страна означава, че индивидът икономически се възпроизвежда: задоволените полезностни потребности RTU_{ip} са достатъчни индивидът да възстанови изразходваните стойностни способности RTU_{ip} , както и, обратно, изразходваните стойностни способности RTU_{ip} са достатъчни за производството на продукт, чието потребление задоволява полезностните потребности RTU_{ip} .

Важно е обстоятелството, че продуктът q_f е по-голям от продукта q_i . По-точно продуктът q_f , който е носител на относителната обща стойност RTV_{fp} , е по-голям по обем от продукта q_i , който е носител на относителната обща полезност RTV_{ip} , равна на RTV_{fp} . От тази гледна точка продуктът q_f е **индивидуален пълен продукт**.

И така относителната индивидуална обща полезност RTU_{ip} на продукта в размер на q_i натурални единици е достатъчна (чрез потреблението на q_i) за възстановяването на стойностните способности $RTFU$, които са необходими за производството на по-големия по размер пълен продукт от q_i натурални единици. Затова продуктът q_i може да бъде наречен **индивидуален необходим продукт** (необходим за производството на пълния продукт q_f).

Обща стойност на пълния продукт

От горното следва, че посочената преди относителна обща стойност на продукта RTV_{fp} (дължината на отсечката AC) сега изглежда като **относителна обща стойност на пълния продукт RTV_{fp}** . От своя страна произведението на относителната обща стойност RTV_{fp} на пълния продукт q_f с абсолютните разумни стойностни способности $AITV'$ представлява **абсолютната обща стойност на пълния продукт ATV_{fp}** .

Общи полезности на пълния продукт

Посочената преди относителна обща пълна полезност на продукта $RTFU_{fp}$ (дължината на отсечката AE) сега изглежда като **относителна обща пълна полезност на пълния продукт $RTFU_{fp}$** . От своя страна произведението на относителната обща пълна полезност $RTFU_{fp}$ на пълния продукт q_f с абсолютните разумни полезностни потребности ATU' представлява **абсолютната обща пълна полезност на пълния продукт $AITFU_{fp}$** .

Също така в светлината на казаното по-горе разгледаната преди относителна обща принадена полезност на продукта $RTSU_{fp}$ (дължината на отсечката CE) сега изглежда като **относителна обща принадена полезност на пълния продукт $RTSU_{fp}$** . Произведението на относителната обща принадена полезност $RTSU_{fp}$ на пълния продукт q_f с абсолютните разумни полезностни потребности ATU' представлява **абсолютната обща принадена полезност на пълния продукт $AITSU_{fp}$** .

По същия начин разгледаната по-горе относителна обща необходимая полезност $RTIU_{fp}$ (дължината на отсечката AC) сега изглежда като **относителна обща необходимая полезност на пълния продукт $RTIU_{fp}$** . Произведението на относителната обща необходимая полезност $RTIU_{fp}$ на пълния продукт q_f с абсолютните разумни полезностни потребности ATU' представлява **абсолютната обща необходимая полезност на пълния продукт $AITIU_{fp}$** .

Направеният по-горе извод, че относителната обща необходимая полезност на продукта е равна на неговата относителна обща стойност, сега изглежда така: **относителната обща необходимая полезност на пълния продукт $RTIU_{fp}$ (дължината на отсечката AC) е равна на неговата относителна обща стойност $RTIV_{fp}$ (дължината на отсечката AC)**.

Направеният по-горе извод е свързан и със следните положения:

Първо, относителната обща пълна полезност $RTFU_{fp}$ на пълния продукт q_f (дължината на отсечката AE) е равна на сумата на относителната обща стойност на пълния продукт RTV_{fp} (дължината на отсечката AC) и относителната обща принадена полезност на пълния продукт $RTSU_{fp}$ (дължината на отсечката CE), респ. е равна на сумата на относителната обща необходимая полезност на пълния продукт $RTIU_{fp}$ (дължината на отсечката AC) и относителната обща принадена полезност на пълния продукт $RTSU_{fp}$ (дължината на отсечката CE).

Второ, което е само друг начин на изразяване на първото положение, относителната обща принадена полезност $RTSU_{fp}$ на пълния продукт q_f (дължината на отсечката CE) е равна на разликата между относителната обща пълна полезност на пълния продукт $RTFU_{fp}$ (дължината на отсечката AE) и относителната обща стойност на пълния продукт RTV_{fp} (дължината на отсечката AC), респ. е равна на разликата между относителната обща пълна полезност на пълния продукт $RTFU_{fp}$ (дължината на отсечката AE) и относителната обща необходима полезност на пълния продукт $RTIU_{fp}$ (дължината на отсечката AC).

Общи полезности и обща стойност на необходимия продукт

По-нататък анализът продължава с разглеждането на видовете общи полезности на необходимия продукт и на неговата обща стойност, като най-напред ще се спрем на изходното понятие за обща полезност на необходимия продукт.

а) Обща полезност на необходимия продукт

Относителната индивидуална обща полезност RTU_{ip} (дължината на отсечката BD) е **относителната обща полезност на необходимия продукт RTU_{ip}** . От своя страна произведението на относителната обща полезност RTU_{ip} на необходимия продукт q_i с абсолютните разумни полезностни потребности ATU^r представлява **абсолютната обща полезност на необходимия продукт ATU_{ip}** . Затова сравнението на горните зависимости води до следния важен за икономическата теория извод: *относителната обща стойност на пълния продукт RTV_{fp} (дължината на отсечката AC) е равна на относителната обща полезност на необходимия продукт RTU_{ip} (дължината на отсечката BD)*. По същия начин може да се направи и следният извод: *относителната обща необходима полезност на пълния продукт $RTIU_{fp}$ (дължината на отсечката AC) е равна на относителната обща полезност на необходимия продукт RTU_{ip} (дължината на отсечката BD)*. **Валидно е и положението, че абсолютната обща необходима полезност на пълния продукт $ATIU_{fp}$ е равна на абсолютната обща полезност на необходимия продукт ATU_{ip} (дължината на отсечката BD)**.

б) Обща стойност на необходимия продукт

По-нататък анализът на разглежданите зависимости трябва да се насочи към отсечката BD на относителната обща полезност RTU_{ip} на необходимия продукт q_i . Тя пресича кривата на относителната обща стойност $RITV_{op}$ в точка H , така че последната разделя отсечката BD на две части – отсечката BH и отсечката HD . Дължината на отсечката BH представя **относителната обща стойност на необходимия продукт $RITV_{ip}$** . От своя страна произведението на относителната обща стойност $RITV_{ip}$ на необходимия продукт q_i с абсолютните разумни индивидуални стойностни способности $AITV^r$ представлява **абсолютната обща стойност на необходимия продукт**.

в) Обща принадена полезност на необходимия продукт

Относителната обща полезност RTU_{ip} на необходимия продукт q_i е по-голяма от неговата относителна обща стойност RTV_{ip} , т.е. от неговата относителна обща пълна стойност $RTFV_{ip}$. Разликата помежду им, т.е. $RTU_{ip} - RTV_{ip} = RTU_{ip} -$

$RTFV_{ip}$, определена от дължината на отсечката HD , ще наречем **относителна обща принадена полезност на необходимия продукт $RTSU_{ip}$** . От своя страна произведението на относителната обща принадена полезност $RTSU_{ip}$ на необходимия продукт q_i с абсолютните разумни полезностни потребности ATU^i представлява **абсолютната обща принадена полезност на необходимия продукт $ATTSU_{ip}$** .

з) **Обща необходима полезност на необходимия продукт**

Разликата между относителната обща полезност RTU_{ip} и относителната обща принадена полезност $RTSU_{ip}$ на необходимия продукт q_i , определена от дължината на отсечката BH , може да бъде наречена **относителна обща необходима полезност на необходимия продукт $RTIU_{ip}$** . От своя страна произведението на относителната обща необходима полезност $RTIU_{ip}$ на необходимия продукт q_i с абсолютните разумни полезностни потребности ATU^i представлява **абсолютната обща необходима полезност на необходимия продукт $ATIU_{ip}$** .

От горното изложение следва, че има равенство между относителната обща необходима полезност $RTIU_{ip}$ на необходимия продукт q_i и неговата относителна обща стойност RTV_{ip} (дължината на отсечката BH) или, което е същото, има равенство между относителната обща необходима полезност $RTIU_{ip}$ на необходимия продукт q_i и неговата относителна обща пълна стойност $RTFV_{ip}$.

г) **Обща пълна полезност на необходимия продукт**

Има място и твърдението, че в светлината на казаното досега относителната обща полезност RTU_{ip} на необходимия продукт q_i изглежда като **относителна обща пълна полезност на необходимия продукт $RTFU_{ip}$** . Очевидно е, че относителната обща пълна полезност $RTFU_{ip}$ на необходимия продукт q_i (дължината на отсечката BD) е равна на сумата от относителната обща необходима полезност $RTIU_{ip}$ (дължината на отсечката BH) и относителната обща принадена полезност на необходимия продукт $RTSU_{ip}$ (дължината на отсечката HD).

От своя страна произведението на относителната обща пълна полезност $RTFU_{ip}$ на необходимия продукт q_i с абсолютните разумни полезностни потребности ATU^i представлява **абсолютната обща пълна полезност на необходимия продукт $ATFU_{ip}$** . Очевидно е също, че абсолютната обща пълна полезност $ATFU_{ip}$ на необходимия продукт q_i е равна на сумата от неговата абсолютна обща необходима полезност $ATIU_{ip}$ и абсолютната му обща принадена полезност $ATTSU_{ip}$.

Горните твърдения правят възможно преформулирането на някои от направените преди това изводи:

Първо, относителната обща стойност RTV_{ip} на пълния продукт q_i (дължината на отсечката AC) е равна на относителната обща пълна полезност $RTFU_{ip}$ на необходимия продукт q_i (дължината на отсечката BD) или, което е същото, е

равна на сумата от относителната обща необходима полезност $RTIU_{ip}$ на необходимия продукт (гължината на отсечката BH) и неговата обща принадена полезност $RTSU_{ip}$ (гължината на отсечката HD), или още е равна на сумата от относителната обща пълна стойност $RTFV_{ip}$ на необходимия продукт (гължината на отсечката BH) и неговата относителна обща принадена полезност $RTSU_{ip}$ (гължината на отсечката HD).

Второ, относителната обща необходима полезност $RTIU_{fp}$ на пълния продукт q_f (гължината на отсечката AC) е равна на относителната обща пълна полезност $RTFU_{ip}$ на необходимия продукт q_i (гължината на отсечката BD) или, което е същото, е равна на сумата от относителната обща необходима полезност $RTIU_{ip}$ на необходимия продукт (гължината на отсечката BH) и неговата относителна обща принадена полезност $RTSU_{ip}$ (гължината на отсечката HD), или още е равна на сумата от относителната обща пълна стойност $RTFV_{ip}$ на необходимия продукт (гължината на отсечката BH) и неговата относителна обща принадена полезност $RTSU_{ip}$ (гължината на отсечката HD).

Сравнението между разглежданите зависимости показва също, че **относителната обща принадена полезност на пълния продукт $RTSU_{fp}$ (гължината на отсечката CE) е равна на разликата между относителната обща пълна полезност на пълния продукт $RTFU_{fp}$ (гължината на отсечката AE) и относителната обща пълна полезност на необходимия продукт $RTFU_{ip}$ (гължината на отсечката BD)**. Също така абсолютната обща принадена полезност на пълния продукт $ATSU_{fp}$ е равна на разликата между абсолютната обща пълна полезност на пълния продукт $ATFU_{fp}$ и абсолютната обща пълна полезност на необходимия продукт $ATFU_{ip}$. Изобщо общата принадена полезност на пълния продукт TSU_{fp} е равна на разликата между общата пълна полезност на пълния продукт TFU_{fp} и общата пълна полезност на необходимия продукт TFU_{ip} .

Обща необходима стойност на пълния продукт

В състава на относителната обща стойност на пълния продукт RTV_{fp} се съдържа една определена част, която е необходима за самоподдържането на способностите на индивида и за самовъзпроизводството на пълния продукт. Тази част от RTV_{fp} стойностни единици ще наречем **относителна обща необходима стойност на пълния продукт $RTIV_{fp}$ (гължината на отсечката AG)**. Величината $RTIV_{fp}$ показва частта от относителната обща стойност на пълния продукт, която е необходима за възпроизводството на индивидуалните способности, чието прилагане е достатъчно да се възпроизведе необходимият продукт, чието потребление пък от своя страна възстановява индивидуалните способности, достатъчни за производството на пълния продукт.

Произведението на относителната обща необходима стойност $RTIV_{fp}$ с абсолютните разумни стойностни способности ATV' представлява **абсолютната обща необходима стойност на пълния продукт $ATIV_{fp}$** .

Горният анализ довежда до важния за икономиката извод, че относителната обща необходима стойност на пълния продукт $RTIV_{fp}$ (дължината на отсечката AG) е равна на относителната обща пълна стойност на необходимия продукт $RTFV_{ip}$ (дължината на отсечката BH). По същия начин абсолютната обща необходима стойност на пълния продукт $ATIV_{fp}$ е равна на абсолютната обща пълна стойност на необходимия продукт $ATFV_{ip}$. Изобщо общата необходима стойност на пълния продукт TIV_{fp} е равна на общата пълна стойност на необходимия продукт TFV_{ip} .

Оттук следват и още някои релации:

Първо, относителната обща необходима стойност на пълния продукт $RTIV_{fp}$ (дължината на отсечката AG) е равна на относителната обща необходима полезност на необходимия продукт $RTIU_{ip}$ (дължината на отсечката BH).

Второ, относителната обща необходима стойност на пълния продукт $RTIV_{fp}$ (дължината на отсечката AG) е равна на разликата между относителната обща пълна полезност на необходимия продукт $RTFU_{ip}$ (дължината на отсечката BD) и относителната обща принадена полезност на необходимия продукт $RTIU_{ip}$ (дължината на отсечката HD).

Трето, относителната обща необходима стойност на пълния продукт $RTIV_{fp}$ (дължината на отсечката AG) е равна на разликата между относителната обща пълна полезност на необходимия продукт $RTFU_{ip}$ (дължината на отсечката BD) и относителната обща пълна стойност на необходимия продукт $RTFV_{ip}$ (дължината на отсечката HD).

Обща принадена стойност на пълния продукт

Разликата между относителната обща стойност на пълния продукт RTV_{fp} (дължината на отсечката AC) и неговата относителна обща необходима стойност $RTIV_{fp}$ (дължината на отсечката AG) авторът нарича **относителна обща принадена стойност на пълния продукт** $RTSV_{fp}$ (дължината на отсечката GC). Величината $RTSV_{fp}$ показва частта от относителната обща стойност на пълния продукт, която е над необходимата за възпроизводството на индивидуалните способности, чието прилагане е достатъчно да се възпроизведе необходимият продукт, чието потребление пък от своя страна възстановява индивидуалните способности, достатъчни за производството на пълния продукт. *С други думи, принадената стойност е стойност в повече, която нейният притежател може да изразходва за производството на продукт, чието потребление да надвишава необходимото за производството потребление, или за разширяване на това производство.*

Произведението на относителната обща принадена стойност на пълния продукт $RTSV_{fp}$ с абсолютните разумни стойностни способности ATV^* представлява **абсолютната обща принадена стойност на пълния продукт** $ATSV_{fp}$ ¹.

¹ Критерият, по който индивидуалната обща принадена стойност на пълния продукт тук се класифицира на абсолютна и относителна, се отнася до начина, по който въобще се

Обща пълна стойност на пълния продукт

Горните твърдения показват, че относителната обща стойност RTV_{fp} на пълния продукт q_f е равна на сумата от относителната обща необходима стойност $RTIV_f$ и относителната обща принадена стойност $RTSV_f$ на пълния продукт q_f . В това ѝ качество относителната обща стойност се представя (изглежда) като **относителна обща пълна стойност на пълния продукт $RTFV_{fp}$** . Изобщо $RTFV_{fp} = RTIV_{fp} + RTSV_{fp}$. Аналогично на това, абсолютната обща стойност на пълния продукт ATV_{fp} е равна на сумата от абсолютната обща необходима стойност $ATIV_{fp}$ и абсолютната обща принадена стойност $ATSV_{fp}$ на пълния продукт. В това ѝ качество абсолютната обща стойност на пълния продукт се представя (изглежда) като **абсолютна обща пълна стойност на пълния продукт $ATFU_{fp}$** . Изобщо $ATFU_{fp} = ATIV_{fp} + ATSV_{fp}$.

За читателя става ясно също, че относителната обща необходима полезност $RTIU_{fp}$ на пълния продукт (дължината на отсечката AC), която е само част от неговата относителна обща пълна полезност $RTFU_{fp}$ (дължината на отсечката AE), е равна на целия размер на относителната обща пълна стойност $RTFV_{fp}$ на този продукт (отново дължината на отсечката AC).

Върху тази основа може да бъде направено и следното твърдение: относителната обща принадена стойност на пълния продукт $RTSV_{fp}$ (дължината на отсечката GC) е равна на:

- разликата между относителната обща пълна стойност на пълния продукт $RTFV_{fp}$ (дължината на отсечката AC) и относителната обща необходима стойност $RTIV_{fp}$ на този продукт (дължината на отсечката AG);
- разликата между относителната обща необходима полезност на пълния продукт $RTIV_{fp}$ (дължината на отсечката AC) и относителната обща необходима стойност $RTIV_{fp}$ на този продукт (дължината на отсечката AG);
- разликата между относителната обща пълна полезност на необходимия продукт $RTFU_{ip}$ (дължината на отсечката BD) и относителната обща необходима полезност на необходимия продукт $RTIU_{ip}$ (дължината на отсечката BH);
- разликата между относителната обща пълна полезност на необходимия продукт $RTFU_{ip}$ (дължината на отсечката BD) и относителната обща пълна стойност на необходимия продукт $RTFV_{ip}$ (дължината на отсечката BH).

Сравнението между разглежданите зависимости показва също, че относителната обща принадена стойност на пълния продукт $RTSV_{fp}$ (дължината на отсечката GC) е равна на разликата между относителната обща пълна стойност на пъл-

измерва и представя принадената стойност (както и останалите разглеждани от автора ценностни икономически величини) – в абсолютни или в относителни индивидуални стойностни единици. *Тази класификация не трябва да се смесва с разделянето на принадената стойност на абсолютна и относителна, което К. Маркс прави в том I на „Капиталът“.* Там то има съвсем друг смисъл. *Според К. Маркс абсолютната и относителната принадена стойност са два начина на повишаване на степента на експлоатацията на работниците от страна на собственика на средствата за производство (капиталиста).*

ния продукт $RTFV_{fp}$ (дължината на отсечката AC) и относителната обща пълна стойност на необходимия продукт $RTFV_{ip}$ (дължината на отсечката BH). От направения досега анализ следва и важният за икономическата наука извод, че *относителната обща принадена стойност на пълния продукт $RTSV_{fp}$ (дължината на отсечката GC) е равна на относителната обща принадена полезност на необходимия продукт $RTSU_{ip}$ (дължината на отсечката HD)*.

2. Принаден продукт

Същност на индивидуалния принаден продукт

Разликата $q_f - q_i$ между индивидуалния пълнен и индивидуалния необходим продукт представлява **индивидуалният принаден продукт** q_s , който е продукт в повече, продукт над индивидуалния необходим продукт. *Индивидуалният принаден продукт е тази произведена от индивида част от пълния продукт, която надхвърля продукта, чието потребление е необходимо за възстановяването на стойностните способности, достатъчни за производството на пълния продукт. В този смисъл индивидуалният принаден продукт не е необходим за възпроизводството на пълния продукт. Той може да бъде използван за потребление, превишаващо необходимото, като нарасналите с това стойностни способности могат да бъдат използвани за натрупване или да не бъдат използвани за разширяващо се производство. Принаденият продукт може и да бъде присвоен частично или изцяло от купувача на труд (като производствен фактор), когато индивидът продава своя труд*.

Обща стойност на принадения продукт

Правилен отговор на въпроса, на какво е равна **относителната обща стойност на принадения продукт RTV_{sp}** , може да се даде само ако обемът на индивидуалния принаден продукт започне да се отчита над обема на индивидуалния необходим продукт и ако равнището на относителната обща стойност на принадения продукт започне да се отчита над равнището на относителната обща стойност на необходимия продукт. Това означава да се използва като своеобразно координатно начало точката H (фиг. 14). Тогава става ясно, че относителната обща стойност на принадения продукт RTV_{sp} е равна на дължината на отсечката GC . Изводът е, че *относителната обща стойност на принадения продукт RTV_{sp} е равна на относителната обща принадена стойност на пълния продукт $RTSV_{fp}$ и следователно е равна и на относителната обща принадена полезност на необходимия продукт $RTSU_{ip}$* .

Произведението на относителната обща стойност на принадения продукт RTV_{sp} с относителните разумни индивидуални стойностни способности RTV' представлява **абсолютната обща стойност на принадения продукт ATV_{sp}** . Върху тази основа може да се направи и изводът, че абсолютната обща стойност на принадения продукт ATV_{sp} е равна на абсолютната обща принадена

стойност на пълния продукт $ATSV_{fp}$. Изобщо общата стойност на принадлежния продукт TV_{sp} е равна на общата принадлежна стойност на пълния продукт TSV_{fp} ¹.

Обща полезност на принадлежния продукт

По начин, аналогичен на използвания по-горе, правилен отговор на въпроса, на какво е равна **относителната обща полезност на принадлежния продукт RTU_{sp}** , може да се даде само ако обемът на индивидуалния принадлежен продукт започне да се отчита над обема на индивидуалния необходим продукт и ако равнището на относителната обща полезност на принадлежния продукт започне да се отчита над равнището на относителната обща полезност на необходимия продукт. Това означава да се използва като своеобразно координатно начало точката D (фиг. 14). Тогава става ясно, че относителната обща полезност на принадлежния продукт RTU_{sp} е равна на дължината на отсечката CE .

Изводът е, че **относителната обща полезност на принадлежния продукт RTU_{sp} е равна на относителната обща принадлежна полезност на пълния продукт $RTSU_{fp}$** .

Произведението на относителната обща полезност на принадлежния продукт RTU_{sp} с относителните разумни полезностни потребности RTU' представлява **абсолютната обща полезност на принадлежния продукт ATU_{sp}** . Върху тази основа може да се направи и изводът, че абсолютната обща полезност на принадлежния продукт ATU_{sp} е равна на абсолютната обща принадлежна полезност на пълния продукт $ATSU_{fp}$. Изобщо общата полезност на принадлежния продукт TU_{sp} е равна на общата принадлежна полезност на пълния продукт TSU_{fp} .

¹ К. Маркс прави разграничение между принадлежна стойност (на продукта) и стойност на принадлежния продукт в друг смисъл. Според неговото икономическо учение принадлежният продукт присъства във всички общества (след първобитно-общинния строй) и доколкото участва в стоковата размяна (очевидно като част от пълния продукт), той има стойност и това е стойността на принадлежния продукт. В марксистката политическа икономия стойността (както и всяка друга икономическа категория) основателно се интерпретира като производствено отношение (в съответната област). По-специално стойността е отношение между хората на признаване (чрез пазара) на индивидуалния труд като обществено необходим. В експлоататорските общества (робовладелското общество, феодализма и капитализма) принадлежният продукт се създава от работещите (робите, крепостните селяни или работниците), но се присвоява от собствениците на средствата за производство (робовладелците, земевладелците и капиталистите). Но само при капитализма това присвояване се реализира чрез покупко-продажба на стоката работна сила, където стойността на необходимия продукт е равна на стойността на работната сила. Остатъкът от пълната стойност – стойността на принадлежния продукт, остава на разположение на капиталистите. Само в този случай стойността на принадлежния продукт приема формата на принадлежна стойност (на пълния продукт). Изобщо според К. Маркс принадлежната стойност (на пълния продукт – бел. на автора) е частен случай (само при капитализма) на по-общото понятие стойност на принадлежния продукт.

Как изглеждат зависимостите в рамките на релативистичната теория на полезността и стойността, построени по К. Маркс?

Ако се вземем по-внимателно в разгледаните досега зависимости в рамките на релативистичната теория на полезността и стойността, ще видим, че в общия случай:

- съотношението между относителната обща принадлежна полезност на пълния продукт (дължината на отсечката CE) и относителната обща полезност на този продукт (дължината на отсечката AE) не е равно на съотношението между индивидуалния принадлежен продукт (дължината на отсечката BA) и индивидуалния пълен продукт (дължината на отсечката OA);

- съотношението между относителната обща принадлежна стойност на пълния продукт (дължината на отсечката GC) и относителната обща стойност на този продукт (дължината на отсечката AC) не е равно на съотношението между индивидуалния принадлежен продукт (дължината на отсечката BA) и индивидуалния пълен продукт (дължината на отсечката OA);

- съотношението между относителната обща полезност на пълния продукт (дължината на отсечката AE) и относителната обща полезност на необходимия продукт (дължината на отсечката BD) не е равно на съотношението между индивидуалния пълен продукт (дължината на отсечката OA) и индивидуалния необходим продукт (дължината на отсечката OB);

- съотношението между относителната обща стойност на пълния продукт (дължината на отсечката AC) и относителната обща стойност на необходимия продукт (дължината на отсечката BH) не е равно на съотношението между индивидуалния пълен продукт (дължината на отсечката OA) и индивидуалния необходим продукт (дължината на отсечката OB);

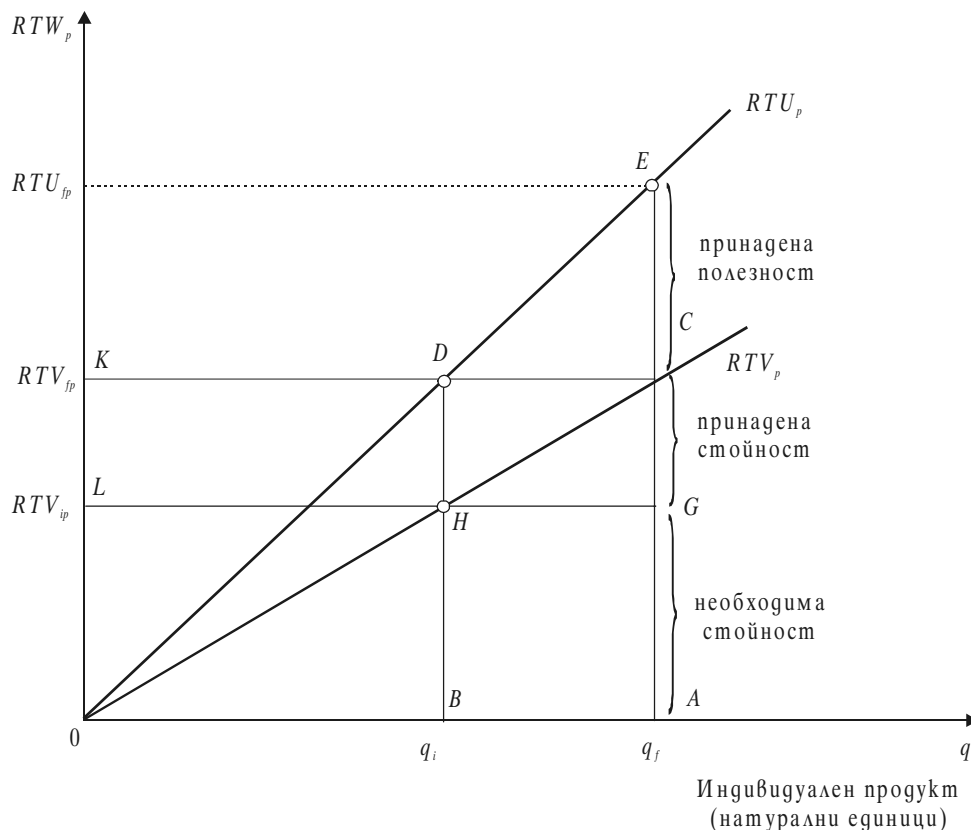
- съотношението между относителната обща принадлежна полезност на пълния продукт (дължината на отсечката CE) и относителната необходима полезност на пълния продукт (дължината на отсечката AC) не е равно на съотношението между индивидуалния принадлежен продукт (дължината на отсечката BA) и индивидуалния необходим продукт (дължината на отсечката OB);

- съотношението между относителната обща принадлежна стойност на пълния продукт (дължината на отсечката GC) и относителната необходима стойност на пълния продукт (дължината на отсечката AG) не е равно на съотношението между индивидуалния принадлежен продукт (дължината на отсечката BA) и индивидуалния необходим продукт (дължината на отсечката OB).

Причините за това са две: *първо*, кривите на относителната обща полезност RTU_p и на относителната обща стойност RTV_p не започват от координатното начало; *второ*, при RTU_p и RTV_p разглежданите зависимости са нелинейни.

На фиг. 15 е направен опит да бъде построена схема на разгледаните по-горе зависимости, но като се имат предвид постановките в Марксовото икономическо учение (К. Маркс не борава с понятието принадлежна полезност). Типичното за К. Маркс е, че при него тези зависимости са линейни и затова RTU_p и RTV_p тук са прави линии. При това те започват от координатното начало.

Относителна обща ценност на продукта
(относителни ценностни единици)

Фиг. 15. Индивидуален принадлежен продукт, относителна обща принадлежна полезност и относителна обща принадлежна стойност по Карл Маркс

Зато̀ва, ако се вземат разгледаните досега зависимости в рамките на релативистичната теория на полезността и стойността, но построени по К. Маркс, ще видим, че:

- съотношението между относителната обща принадлежна полезност на пълния продукт (дължината на отсечката CE) и относителната обща полезност на този продукт (дължината на отсечката AE) е равно на съотношението между индивидуалния принадлежен продукт (дължината на отсечката BA) и индивидуалния пълен продукт (дължината на отсечката OA);
- съотношението между относителната обща принадлежна стойност на пълния продукт (дължината на отсечката GC) и относителната обща стойност на този продукт (дължината на отсечката AC) е равно на съотношението между индивидуалния принадлежен продукт (дължината на отсечката BA) и индивидуалния пълен продукт (дължината на отсечката OA);
- съотношението между относителната обща полезност на пълния продукт (дължината на отсечката AE) и относителната обща полезност на необходимия

продукт (дължината на отсечката BD) е равно на съотношението между индивидуалния пълен продукт (дължината на отсечката OA) и индивидуалния необходим продукт (дължината на отсечката OB);

– съотношението между относителната обща стойност на пълния продукт (дължината на отсечката AC) и относителната обща стойност на необходимия продукт (дължината на отсечката BH) е равно на съотношението между индивидуалния пълен продукт (дължината на отсечката OA) и индивидуалния необходим продукт (дължината на отсечката OB);

– съотношението между относителната обща принадена полезност на пълния продукт (дължината на отсечката CE) и относителната необходима полезност на пълния продукт (дължината на отсечката AC) е равно на съотношението между индивидуалния принаден продукт (дължината на отсечката BA) и индивидуалния необходим продукт (дължината на отсечката OB);

– съотношението между относителната обща принадена стойност на пълния продукт (дължината на отсечката GC) и относителната необходима стойност на пълния продукт (дължината на отсечката AG) е равно на съотношението между индивидуалния принаден продукт (дължината на отсечката BA) и индивидуалния необходим продукт (дължината на отсечката OB).

Линейните зависимости са частен случай на нелинейните. Следователно в разглежданата област Марксовото икономическо учение е частен случай на разработената тук съвременна икономическа теория за принадения продукт, принадената полезност и принадената стойност. Нещо повече, както вече се спомена, тази теория е съвместима със съвременния икономикс и тя може да бъде включена в неговата микроикономическа част.

Настоящият анализ може по-нататък да бъде обогатен най-малко в две направления: *първо*, като пределният анализ бъде приложен и към категориалния апарат на принадения продукт, принадената полезност и принадената стойност (т.е. като се въведат и понятията за пределен принаден продукт, пределна принадената полезност и пределна принадената стойност), и, *второ*, като в обхвата на производствените фактори освен труда бъде включен и капиталът. Тогава става възможно разработването на по-пълна микроикономическа теория за полезността и стойността (към чието създаване отношение има не само трудът, но и капиталът) и за разпределението на дохода според пределните продукти на производствените фактори в условията на свършена и на несвършена конкуренция на продуктовия (стоковия), на трудовия и на капиталовия пазар.

Приложение

**ТЕОРИЯТА НА ЦЕННОСТТА В АВСТРИЙСКАТА ШКОЛА
НА СУБЕКТИВНАТА ПОЛИТИЧЕСКА ИКОНОМИЯ**

Теорията за ценността е разработена най-напред в субективната политическа икономия. Това е теория за субективната ценност, която се изгражда върху теорията за субективната пределна полезност. *Тук ще се спра на две постановки за ценността, които ни дава австрийската школа в субективната политическа икономия* (нейни видни представители са Карл Менгер, Фридрих фон Визер и Е. Бьом-Баверк). Според тях в основата на субективната ценност (или, което е същото, в основата на субективната оценка на индивида) стои пределната полезност. Няма различия в разбиранията на австрийската школа по това, че ценността (т.е. субективната ценност) на последната единица на дадено благо от определено негово количество (запас) е равна на пределната полезност (т.е. на субективната пределна полезност) на това благо. Съществуват обаче различия по това, дали общата ценност на цялото количество от дадения вид благо е равна на общата полезност на това количество.

Според едната постановка, поддържана от Фридрих фон Визер, общата ценност на определено количество от даден вид благо е равна на произведението на неговата пределна полезност с количеството на това благо¹. Сега ние знаем, че в условията на съвършена конкуренция равновесната пазарна цена на продукта е равна на неговата пределна полезност (ако се приеме, че единица полезност се измерва с една парична единица; в по-общия случай съотношението между равновесните пазарни цени на два вида продукти при съвършена конкуренция е равно на съотношението между техните пределни полезности). Така че от постановката на Фр. фон Визер следва, че общата полезност е равна на произведението на равновесната пазарна цена с количеството на продукта и че по-точно максималното значение, което може да приеме пазарната цена, е субективната ценност. Но общата полезност на цялото количество на благо (това е определеният интеграл от функцията на неговата пределна полезност, която е намаляваща) е по-голяма от произведението на пределната полезност с количеството на благо (разликата между тези две общи величини се нарича потребителски излишък). Ето защо при Фр. фон Визер общата ценност на цялото количество на благо е по-малка от общата полезност на това количество (като разликата помежду им е потребителският излишък). Фр. фон Визер разглежда ценността само като форма за измерване на полезността. Той пише: „Измерва се не полезността, а ценността: ценността е форма, чрез която може да бъде измерена полезността. За изчислението това представлява голямо облекчение. Да се изчисли полезността на запаса [от блага], е твърде трудно, да се изчисли ценността, е много просто“².

¹ *Vieser, F.*, *Der naturliche Wert*, Wien, 1889, S. 25.

² *Ibidem*, S. 32–33.

Според И. Г. Блюмин постановките на Фр. фон Визер показват, че принципът на пределността носи стоков [пазарен] отпечатък [пределната полезност отговаря на равновесната пазарна цена]. „Във връзка с това полезността получава нов смисъл. Полезността се отъждествява с максималната цена, която купувачът е съгласен да заплати за дадена стока“¹. Такава постановка по-късно дава и А. Маршал. Впрочем, не случайно руският икономист математик Н. Н. Шапошников пише следното: „... колкото е по-висока приписваната на предмета полезност, толкова повече аз съм съгласен да дам за него. От два предмета аз ще дам повече за този, който има по-голяма полезност за мен. Ако аз имам намерение да придобия една единица от някакво благо, то моята оценка ще се определи от полезността на даденото благо; ако обаче аз разчитам да придобия няколко единици от даденото благо, то моята оценка ще се определи от величината на полезността на тази единица благо, която удовлетворява моите най-малки днешни потребности“². При Фр. фон Визер, както и при други представители на австрийската политическа икономия, ценността на предмета (неговата субективна оценка) се определя по метода на намаляването на количеството на благо (т.е. по пътя на лишението): от загубването на дадена единица предмет произтича незадоволяване на най-малката интензивна потребност или, което е същото, лишаване от пределната полезност.

Според другата постановка общата ценност на дадено количество от благо (т.е. по-голяма от произведението на това количество с пределната полезност на благо). Е. Бьом-Баверк пише: „Нашата оценка за един или друг вид материални блага в едно и също време и при едни и същи условия може да бъде различна единствено в зависимост от това, дали оценяваме отделни екземпляри или пък по-значителни количества от тези материални блага, възприемани като цялостна единица“³. По-компромисна позиция поддържа Г. Касел. Според него, ако от индивида зависи изборът на количеството на благо, то общата ценност на това количество [на немски език се използва терминът *Gesamtwert* – съвкупна ценност, но буквално съвкупна стойност] е произведението на количеството с пределната полезност; ако обаче пред индивида стои алтернативата или да закупи изцяло определено количество, или изцяло да се откаже от него, тогава общата ценност на това количество е сумата от пределните полезности на всички единици от него, разположени в низходящ ред на техните величини⁴.

Същността на различието между ценност и полезност в австрийската школа (в нейната цялост) много точно ни разкрива И. Г. Блюмин: „Анализът на теорията на полезността дава възможност да се изясни причината за разрыва между ценността и полезността. Австрийците, както е известно, приписват решаващо значение на разграничението, което те правят, между полезност и ценност. Според тях основният недостатък на старата теория на полезността (например Сей, Кондилиак) се заключава в това, че те поставяха знак за равенство

¹ Блюмин, И. Г., Критика буржуазной политической экономии, Том I, Субективная школа в буржуазной политической экономии, Издательство Академии наук СССР, М., с. 103.

² Шапошников, Н. Н. Теория ценности и распределения, М., 1912, с. 5.

³ Бем-Баверк, Е., Основы теории ценности хозяйственных благ, Ленинград, 1929, с. 23.

⁴ Cassel, G., Grundriss einer elementaren Preislehre, Zs. gesamte Staatswissenschaft, 1899, Bd. 55.

между тези две понятия. Поради това при тях се получава дълбоко противоречие между теорията и действителността. Твърде полезни блага могат да имат твърде ниска субективна оценка. От гледна точка на австрийците субективните оценки представляват самостоятелно явление. Редът на субективните оценки не се слива с реда на полезностите. *Полезността на благо се определя от най-интензивната необходимост, която то е в състояние да задоволи. Субективната оценка се определя от най-малката необходимост, която може да бъде задоволена с помощта на даден запас [от благо]* [подч. – К. М.]. Следователно двата реда имат самостоятелно значение. Само в една точка се извършва пресичане на тези два реда. Тази точка е последният продукт, т.е. последната единица от нашия ред. За пределния продукт полезността е равна на субективната ценност. Ето защо субективната ценност се определя в крайна сметка от полезността, но е равна на нея само при изключителни условия. Затова например субективната оценка на даден фунт хляб е значително по-малка от неговата полезност; но тази субективна оценка се определя от полезността на друг фунт хляб, който би бил употребен като последен и би задоволил най-малката интензивна необходимост¹.

Предложената в тази студия ингрдиентна теория на ценността (чиито две разновидности са стойността и полезността) не почива върху схващанията за ценността в австрийската школа на субективната политическа икономия, а има своя напълно самостоятелна логика. За да може да направи сравнение, е полезно читателят да познава и други виждания относно използването на едно или друго икономическо понятие (в по-близката или в по-далечната история на икономическата наука), в случая – вижданията за ценността на продукта (на благо).

¹ Блюмин, И. Г., Критика буржуазной политической экономии, Том I, Субъективная школа в буржуазной политической экономии, Издательство Академии наук СССР, М., с. 111-112.

ОБОБЩЕНА ТЕОРИЯ НА ПОЛЕЗНОСТТА И СТОЙНОСТТА

Резюме

В студията авторът обосновава необходимостта от създаването на обобщена теория за полезността и стойността като категории на ценностното икономическо поведение на индивида. Наред с известните в литературата постановки за полезността и пределната полезност се въвеждат и обосновават понятията за стойност и пределна стойност. Една теория за пределната стойност не може да има за икономическата наука по-малко значение от това, което се придава на теорията за пределната полезност. Стига се до извода, че функциите (кривите) на общата полезност и на общата стойност на променящото се количество от дадено благо не започват от координатното начало, а от други точки върху координатните оси, което се оказва решаващо за икономическото равновесие на индивида. Предлага се създаването на релативистична теория на полезността и стойността, което позволява както полезността и стойността, така и пределната полезност и пределната стойност да бъдат обединени в обща непротиворечива микроикономическа теория, която е напълно съвместима със съвременния икономикс. Това се постига чрез въвеждането на относителни полезностни и относителни стойностни единици, които са специфични за всеки отделен индивид, но в рамките на неговото субективно икономическо поведение са съпоставими помежду си. Върху тази основа са изведени точки на неговото ценностно икономическо равновесие, които стават изходни за един фундаментален микроикономически анализ. Релативистичната теория позволява да бъдат построени кривите на търсенето на продукта и предлагането на труд. С помощта на релативистичната теория на полезността и стойността в студията се извеждат понятията за принадлежащ продукт, принадлежаща полезност (това понятие се въвежда за първи път тук) и принадлежаща стойност в микроикономиката. Основната цел на автора е да докаже, че в икономическия живот съществуват принадлежащ продукт, принадлежаща полезност и принадлежаща стойност и че те също са съвместими със съвременната икономическа теория (икономикса) и затова трябва да бъдат включени в нея. Марксовата теория за принадлежащия продукт и принадлежащата стойност е само частен случай на обосноваваната тук теза. С помощта на тази теза по-нататък става възможно да се обосновават и такива понятия като пределен принадлежащ продукт, пределна принадлежаща полезност и пределна принадлежаща стойност.

A GENERAL THEORY OF UTILITY AND VALUE

Summary

The paper argues the necessity of creating a general theory of utility and value as categories of value-oriented economic behavior of an individual. The author uses arguments of utility and marginal utility, well known in literature, and introduces the concepts of value and marginal value. It is argued that the marginal value theory cannot have less importance for economics than the significance attributed to the theory of marginal utility. The conclusion is reached that the functions (curves) of general utility and the general value of the varying quantity of a given wealth do not go back to a coordinated point of departure but to other points of the coordinate axes of crucial importance for the economic equilibrium of an individual. A relativist theory of value and utility is propounded which enables to combine both value and utility, as well as the marginal value and the marginal utility, in a non-contradictory microeconomic theory in complete agreement with modern economics. This is achieved by introducing relative utility and value units specific for each individual person. However, in the context of his/her economic subjective economic conduct they may be regarded as comparable and become the base for the units of economic equilibrium which, in their turn, serve as points of departure for a fundamental micro-economic analysis. The relativist theory enables to construct the curves of product demand and labour supply. Consequently, the paper postulates the concepts of surplus product, surplus utility (introduced for the first time in this study) and surplus value in micro-economics. The author's principal goal is to prove the existence of surplus product, surplus utility and surplus value in economic life which are of relevance for the modern economic theory (economics) and should become an integral part of that science. Marx's theory of surplus product and surplus value is but a particular case of the argument the author is defending in the paper. The paper also puts forward a case for the existence of such concepts as marginal surplus product, marginal surplus utility and marginal surplus value.